

SVOBODA

MESEČNIK

SLOVENSKE KOROŠKE

LETNIK III

JANUAR 1950

ŠTEV. 1

*K*ljub indeksu in nasprotovanju sovražnikov napredka bo
„Svoboda zavestno črpala iz bogate dediščine na-
še borbene preteklosti in gradila na zdravih osnovah
nove slovenske stvarnosti. Na najbolj izpostavljenem
koncu slovenske zemlje, na skrajnem robu slovenstva,
na valovitem križišču starega imperialističnega in no-
vega, naprednega sveta bo našemu človeku kazala
pot v lepšo in pravičnejšo bodočnost, ki jo z ne-
pojmljivim delovnim zanosom ustvarja naš narod v
svobodi. Z osvetljevanjem političnih, gospodarskih in
predvsem kulturno prosvetnih problemov obrobne slo-
venske zemlje bo krepila narodno in napredno za-
vest koroških Slovencev in jih na ta način uvajala
v novo slovensko stvarnost.“

*Ta cilj smo si stavili ob začetku izhajanja in isti
cilj velja tudi še danes in v bodoče!*

Načelne ugotovitve k protislovenski politiki knezoškofijskega ordinariata

Naslednji članek nam je poslal za objavo teolog in ga priobčujemo brez odgovornosti za njegovo dogmatično postavljanje. Popolnoma pa se strinjamo z njegovimi zaključnimi ugotovitvami. Uredništvo

Ni sicer novo na Koroškem, da se tudi cerkvena oblast udeležuje v narodnostni politiki koroških nemških šovinistov; toda v zadnjih letih se to dogaja tako očitno, da je potrebno, da enkrat zavzamemo k temu vprašanju čisto načelno stališče. Ne bomo tukaj nadaljevali posameznih konkretnih primerov, ki tičejo poseganja cerkve v narodnostno politiko, ker so nam vsem poznani in jih občutimo na lastni koži. Celovski ordinariat je, v svesti si svoje krivde na tem področju, v svojih „Smernicah“ (Weisungen) številka 80 že 12. marca 1947 uradno obrazložil svoje stališče do slovenskega vprašanja od leta 1941 do 1945. Mimo dejstva, da slovensko vprašanje ni obstajalo samo v teh letih, na žalost dejanja ravno od tega časa naprej še bolj očitno kažejo prav to, kar je generalni vikar dr. Kadras v teh „Smernicah“ hotel zanikati: da ima cerkvena oblast v dušnem pastirstvu tudi ponemževalne namene in pri tem v veliki meri odstopa od krščanskega programa. Prav v smislu teh Smernic „Resnica vas bo osvobodila“ hočemo pokazati, da se dejanja nikakor ne vjemajo z visokimi besedami o resnici in ljubezni. „Ljubezen brez dejanj je mrtva“, kakor je vsa načelnost brezpo-

membna, če dejanja ne izhajajo iz te načelnosti.

Brez dvoma drži, kar trdi dr. Kadras v prvem delu svojega zagovora v Smernicah, da sta jezik in narodnost čisto naravni vrednoti. Pravilno sklepa iz tega tudi dr. Kadras „da se duhovniki ne smejo z uporabljanjem nadnaravnih sredstev zavzemati za ohranitev in pospešitev teh naravnih vrednot“. Nasprotno pa se seveda duhovniki in predvsem cerkvena oblast tudi ne smejo posluževati nadnaravnih sredstev za uničenje in zaviranje teh naravnih vrednot. O tem pa Smernice zavestno molčijo, ker je praksa škofijskega ordinariata temu popolnoma nasprotna. Zadoljuje, da v tej zvezi omenimo škofijske ukrepe ob volitvah in ekskomunikacijo vseh odločnih in brezkompromisnih Slovencev v borbi za nacionalno in socialno enakopravnost! Pri intervenciji kandidatov Demokratične fronte delovnega ljudstva proti tem ukrepom škofa ni zanimal niti program stranke niti ga ni zanimalo mišljenje kandidatov, temveč le nevarnost cepitve „meščanskega tabora“ in s tem slabitev OeVP. Te ugotovitve jasno kažejo, da cerkveni oblasti pri teh ukrepih ni šlo za vero in nadnaravne vrednote, temveč edino in predvsem le za ozke nemško-šovinistične namene.

Drži, da sta narodnost in jezik naravni vrednoti. Toda prav tako drži, da je posameznik najprej rojen v ta naravni svet in s temi naravnimi vrednotami kot član svojega naroda s svojim jezikom stopi v

občestvo cerkve. Če dr. Kadras v načelnem razmotrivanju nadalje poudarja, da cerkev spoštuje in varuje „osebno“ pravico posameznega kristjana od materinskega jezika tudi pri službi božji, bi v tej zvezi opozorili na načelno postavljanje enega največjih katoliških teologov Sv. Tomaža Akvinskega, ki pravi, „da je splošni blagor boljši in bolj božji kakor pa blagor posameznika“. To smemo vsekakor uporabiti tudi v primeru bogoslužja, kjer pride skupnost posebno do izraza. Praksa celovškega ordinariata pa se na to malo ozira. Zadostuje, da pogledamo na bogoslužje v popolnoma slovenskih farah, kjer ordinariat naravnost z ljubosumno vneto skrbi, da ne bi bile prikrajšane „osebne“ pravice posameznih nemških katoličanov in ga primerjamo s stanjem bogoslužja v farah na narodni meji, kjer za ogromno večino slovenskih faranov škofijski ordinariat nikakor ne upošteva njihove „osebne pravice“ do bogoslužja v materinskem jeziku!

Apostol Pavel pravi v pismu Korinčanom: „Vsem sem postal vse“, to se pravi, da je postal v času, ko še ni bilo drugorodnih blagovestnikov, Grkom Grk, Rimljanom Rimljan itd. Katoliška cerkev je potem to načelo prevzela in že leta 1215 določa papež Inocenc III na lateranskem cerkvenem zhodu kol osnovo za dušnopastirstvo: „Ker živijo v nekaterih pokrajinah ljudstva raznih jezikov, ... strogo zapovedujemo, da škofje takih mest in škofij namestijo sposobne (idoneos) može, da v posameznih ritih in jezikih opravljajo božjo službo, delijo zakramente cerkve in ljudi poučujejo z besedo in zgledom“. To je osnoven zakon, ki velja tudi še danes. Dve določbi lahko posnemamo iz tega zakona, ki sta odločilnega pomena za ohranitev in gojitev narodnosti. Po eni strani zahteva zakon „sposobne može“, to je, predvsem može iz dolničnega naroda, po drugi strani pa se

zakon ne ozira na pokrajinske meje. Tu ni nobene omejitve, da bi kako ljudstvo imelo samo v mejah svoje države pravico do svojih duhovnikov. Cerkveni shod izrecno ugotavlja, da ima vsak narod celo v okviru istega mesta, iste škofije itd. pravico do bogoslužja v svojem jeziku. Pri tem pa je važno poudariti, da cerkev vsem, ki se protivijo cerkvenim predpisom preli z izključitvijo iz cerkve in gre torej v tem primeru v formalno-pravnem smislu za resnični zakon s kazensko sankcijo.

V zgodovini katoliške cerkve pa najdemo številne primere, ki nika- kor niso v skladu s tem načelom. To dejstvo lahko izvira iz njegovega nepoznanja, ali pa v številnejših primerih iz očitne namere asimilacije golovega ljudstva v korist ljudstvu, ki mu škof, duhovnik ali kanonik pripadajo. Najlepši primer za to je zgodovina pokristjanjenja koroških Slovencev. Nemški škofje in duhovniki na naših tleh v cerkvenem oziru ali bolje rečeno pod krinko dušnega pastirstva v začetku niso bili nič drugega kot predstavniki osvajalnih tendenc svetega rimskega rajha nemške narodnosti: O kakem resničnem misijonskem delovanju ne more biti govora, ker nemška duhovščina ni razumela slovenskega jezika niti se ni znala vživeti v slovenskega človeka, katerega šege in navade so mu bile popolnoma tuje. Če pri tem pomislimo še na usodo Sv. Metoda, ki so ga nemški solnograški škofje iz golega sovraštva do Slovencev in zaradi tega, ker je bil na poti njihovi osvajalni politiki, zaprli, je to samo nov dokaz za pravilnost naših trditev. Nikakor ni mogoče tajiti, da je to katoliški cerkvi močno škodovalo. To se vidi posebno dobro v prvi dobi pokristjanjenja koroških Slovencev. Ker ljudstvo tujih duhovnikov ni razumelo, je sicer formalno prejelo katoliško vero, ker je to odgovarjalo tudi volji vladarja. Čim pa je manjkala močna roka, je hkrati z uporniško vstajo

sledil tudi masovni odpad od vere. To je trajalo tako dolgo, dokler niso domači duhovniki našemu človeku tolmačili verske resnice.

Pri vprašanju cerkve in narodnosti je treba razlikovati dva činitelja. Gre tu za dve zaokroženi vrednoti, ki pa sta v tesni medsebojni povezavi v vsakdanjem življenju. V tej povezavi pa je dana seveda možnost za nesporazume in spore, kakor smo to videli že v navedenih primerih. Kakor je najvišja cerkvena oblast v Rimu dosledna v načelnem poudarjanju svoje univerzalitete (splošnosti) in svoje nadnarodnosti, tako dosledni so skoraj povsod njeni podrejeni organi v izvajanju ozkih šovinističnih teženj lastnega ljudstva in to gor do najvišjih dostojanstvenikov. Jasno priča o tem zgodovina po prvi svetovni vojni in nič manj zgodovina današnje dobe. Koroški Slovenci pa to občutimo še prav posebno na lastni koži.

Predvsem je treba ponovno poudariti, da raznarodovalne namere klera, ki izhaja iz večinskega in vladajočega naroda, nikakor niso združljive z osnovnimi načeli katoliške cerkve: Nasprotno cerkev smatra ohranitev narodnosti kot etično in versko zapoved. In to je tudi naravno. Treba samo, da si ogledamo vlogo in naloge duhovnika, predvsem župnika in kaplana, ki prideta v neposredni stik z ljudstvom v vsej podrobnosti. Duhovnik je kot svečenik v smislu cerkvenih učencikov predstavnik gospostva, ki ga je Kristus zaupal cerkvi. Smisel tega gospostva je nadnaravna in neposredna posvetitev vernikov. Delovanje duhovnika na tem področju leži torej v nadnaravni sferi in ni predmet našega razglabljanja. Hkrati pa je vsak duhovnik tudi član svojega ljudstva, ki prav s svojimi vrednotami stopa predenj. Če torej v povezanosti, kakor smo jo pokazali zgoraj, deluje med svojim ljudstvom, predstavlja njegovo delovanje najvišjo popolnost in ni neso-

glasij med njegovim delom, ki ga vrši kot duhovnik in njegovim delom, ki ga opravlja kot član svojega ljudstva.

V primeru pa, da duhovnik deluje med tujim ljudstvom, ni več te skladnosti. Nasproti poverjenim mu vernikom druge narodnosti ni samo predstavnik cerkve temveč hkrati tudi predstavnik svojega ljudstva in njegovih ciljev ter stremljenj, ki se ne dajo ločiti eno od drugega. Zato nujno razvija svojo delavnost v eni kot drugi smeri. V kolikor bi torej lahko pozitivno delal kot duhovnik, ga ljudstvo nujno odklanja kot predstavnika tuje osvajalne politike, zaradi česar njegovo delo nikdar ne more biti plodno. V tem pogledu ne spremeni tudi nič dejstvo, da duhovnik eventuelno prevzame jezik tujega ljudstva, ker obvladanje jezika še davno ne pomeni tudi narodnostnega doživljanja. To spoznanje najbolj jasno potrjuje cerkev sama, katere prvi cilj v vseh misijonskih deželah je vedno vzgoja domačega klera. Vsestransko plodno delo v dušnem pastirstvu je mogoče samo resnično ljudskemu duhovniku.

Kjer pa gre za večjo narodno skupino in, kakor v našem primeru, za del naroda na strnjenem narodnem ozemlju s precejšnjim številom lastnih duhovnikov, je važno seveda tudi vprašanje višjega klera. Politika celovškega ordinariata je najbolj jasen dokaz za važnost tega vprašanja. Iz istih vzrokov, kakor smo jih prej navedli za duhovnika, ki je v neposrednem stiku z ljudstvom, je dana tudi zahteva po lastnih dekanih in drugih visokih cerkvenih dostojanstvenikih, ker je tudi za nje v primeru razlike med njihovo narodnostjo in narodnostjo poverjenega jim ljudstva dušno pastirstvo močno otežkočeno. K temu pa pride v tem primeru še vprašanje cerkvene discipline, ki je najbolj odločilnega pomena za odnose med duhovnikom in njegovimi predstojniki.

Organizacija oziroma ustroj cer-

kve se naslanja sicer na teritorialne osnove, kljub temu pa je na istem ozemlju mogoč tudi obstoj dveh med seboj popolnoma neodvisnih cerkvenih organizacij. Kanonično pravo izrecno predvideva možnost ustanovitve posebne cerkvene organizacije na istem ozemlju in to v ritu-

nariatom, ki mu naj načeljuje slovenski generalni vikar.

Če verno ljudstvo vsepovsod, kjer še danes delujejo nemški duhovniki po naših farah in kjer ni še nahujskano od tako imenovane „katoliške“ OeVP, kjer gre torej v resnici za verske in ne za politične interese,

P o g l e d n a D o b r l o v e s

alnem, jezikovnem in narodnostnem pogledu. V tem vprašanju odloča papež sam. (Codex iuris sanonici, c. 216; A. A. S. 16, 133).

Po teh splošnih ugotovitvah, ki tičejo razmerje cerkve do narodnostnega vprašanja in v danem primeru do nas koroških Slovencev, je zaradi sovražnega stališča nemškega ordinariata do naše upravičene borbe za narodno in socialno enakopravnost vsekakor utemeljeno, če je danes vedno več glasov, tudi med duhovniki, ki zahtevajo za Slovensko Koroško, kjer je slovensko ljudstvo — in tu gre za objektivno pojmovanje naroda! — nedvomno v ogromni večini, v okviru krške škofije posebno cerkveno upravo s svojim ordi-

odločno zahteva odpoklic teh duhovnikov in nadomestitev z domačimi, to odgovarja samo osnovnim načelom katoliške cerkve. Dnevna praksa pa kaže, da nemški knezoškofijski ordinariat za vse to nima razumevanja in da predvsem generalni vikar dr. Kadras z resnično perfidnim sofizmom odklanja vsako spremembo dosedanje cerkvene politike ordinariata, tako da so celo že duhovniki zgubili vero in upanje v pravično rešitev tega vprašanja od strani celovškega ordinariata. Ne vemo sicer, v kolikor je uspela in če je sploh pasirala uradno pot preko ordinariata tozadevna duhovniška spomenica na Sv. stolico. Pa naj je že kakor koli, ta spomenica je do-

kaz, da tudi naše verno ljudstvo ni več voljno, da bi še nadalje v slepi pokorščini in udanosti trpelo krivice od strani najvišje cerkvene oblasti v deželi! Na tem ne spreminja tudi nič več dejstvo, da se je škofijstvu posrežilo v KLS-u pridobiti novo

orodje za nadaljevanje svoje stare protislovenske politike v korist nemških imperialistov! Kamen je sprožen! Borba našega ljudstva za popolno enakopravnost na vseh področjih, tudi na cerkvenem, ne bo nehala prej, da bo dosežen cilj!

Slovensko kulturno življenje in germanizacija od reformacije do 1848

FRANCE URŠIČ

Kakor hudournik je preplavila Lutrova vera slovenske dežele, ne da bi našla odločnega odpora niti pri cerkvenih niti pri državnih oblastnikih. Stoletne krivice, razvade in napake so se sedaj bridko maščevale. Plemstvo in meščanstvo, ki sta imela v rokah vso politično moč, ves socialni ugled in vpliv, sta se skoraj popolnoma postavila na stran novih bojevnikov za čisti evangelij. V tedaj ogrskem Prekmurju in na Koroškem je našel novi nauk tudi med preprostim ljudstvom, med kmeti in delavci sila veliko navdušenih privržencev; saj sta ti dve pokrajini edini, kjer so se vzdržali slovenski protestanti do današnjih dni.

Čudno, niti 10 let ne poteče po objavi Lutrovih tez v Wittenbergu in že je njegov nauk dobro zasidran na Koroškem med plemstvom in meščani. Ko se pojavijo prve slovenske lutrovske knjige (Trubarjeve), se protestantovski nauk, ki so ga prej širili predvsem dijaki (v Wittenbergu študira okoli l. 1540 kar 30 Korošcev), z veliko naglico razširi še med kmete, obrtnike in rudarje. —

Čeprav se je širil Lutrov nauk iz Nemčije in je prav v času reformacije prišlo na Koroško in Zgornjo štajersko mnogo tujega življa (nemški rudarji v Molansko dolino

— Mölltal, nemški obrtniki in trgovci v Beljak in Celovec in zgornještajerska mesta, posebno v Gradec), je vendar bila tedaj Koroška, kakor za časa župnika Unresta na Dholici 20 let poprej še vedno „pristna slovenska dežela“. — Zato je plemstvo samo in so tudi mesta podprla slovensko knjigo, ker bi se brez slovenske pridige, brez slovenskega bogoslužja in brez slovenske knjige nauki reformacije ne mogli nikoli tako razširiti med preprostim ljudstvom, ki ni prav nič zaupalo plemstvu in mestni gospodi. Še vedno so se tedaj ponavljali kmečki upori!

Koroški plemič baron Ungnad, deželni glavar štajerski in najvplivnejši mož v slovenskih deželah, se je posebno zavzel za tisk slovenske knjige. Slovenska knjiga pa je omogočila v slovenski protestantovski cerkvi nastanek slovenskega šolstva (slovenske farne šole), slovenska pesmarica je postala poleg slovenske „Dalmatinove biblije“ najbolj spoštovan zaklad slovenskega človeka na Koroškem, še posebej potem, ko je protireformacija s silo zatrla vsako javno izpovedovanje novega nauka. Ko so pozneje ponemčeni protestantje že pozabili jezik svojih pradedov, so še vedno zavzemale slovenske protestantske postilje, pesmarice in slovenska biblija častno

in mesto na polici v vse do 19. stoletja, ko so po večini izginile kot največje knjižne dragocenosti v razne javne in privatne zbirke. Posamezne pa so še danes v rokah slovenskih in nemških protestantov in katolikov, naslednikov bivših protestantov, v beljaški okolici, v Ziljski dolini, v dolini Lizere in v krajih severno od Trga (Feldkirchen-a). Ko je protireformacija, zaukazana od Habsburžana Ferdinanda, poslala iz Ogleja in Gradca in iz Ljubljane svoje komisije za nasilno spreobrnitev protestantov, se je z največjo vneto vrgla prav na te knjige. Vsa dežela „od Dobrlevasi do Tirol popolnoma luteranska“, kakor poroča škof Bizanij, namestnik oglejskega patriarha, se je uprla uničevanju slovenske knjige in nikjer v habsburških deželah ni imela protireformacija tako težavnega posla kakor prav na Koroškem. Ko so katoliške komisije že hodile po sosednih deželah, so koroški kmetje pod življenjsko nevarnostjo še vedno lihotapili slovenske knjige v deželo kot trgovsko blago. Tako je Dalmatinova biblija prišla iz Nemčije v 1500 izvodih skrita v lesenih sodih. — Oglejska komisija je požigala knjige v krajih južno od Drave, posebno pri Zilji: v Čačah, Šmohorju, Blačah in v Podkloštru, kjer so se zbrali Luterani oboroženi s puškami in branili svojega opata. Oborožen upor je bil tudi v Kanalski dolini in v Beljaku. A šele 3. komisija, ki je prišla iz Zgornje Štajerske je mogla ukrotiti deželo. Ta komisija je požgala nemške in slovenske luteranske knjige v Ljubnu (Leobnu), Eisenerzu, Aussee (Osojah), Gröbningu, Schladmingu, Rottenmannu, Arvežu, Lučah, v Radgoni, Mariboru, Ptuju in Slov. Gradcu. Leta 1600 je prišla na Koroško, kjer je požgala v Sovodnjah (Gmünd) 300, v Beljaku in Velikovcu pa po 500 knjig. Najhujše razburjenje je bilo zaradi tega posebno v Spitalu in ob Zilji, kjer je od Kotič in Mute pa do Baškega je-

zera in v plajberški kotlini kljub oboroženemu uporu zmagovala sila. Pri Trebinji (Treffen) je 400 oboroženih kmetov, povečini Slovencev iz severne okolice Beljaka, čakalo komisijo škofa Brennerja. A kaj, ko je za škofom Brennerjem stala vsa sila Habsburške oblasti. Protestantovske molilnice so se rušile, protestantovska pokopališča so bila razdejana in zadnje skrite knjige so zgorele na grmadah. Predikantje so bili poslani na galeje in plemiči, ki se niso hoteli odpovedati Lutrove mu nauku, pa so morali nenadoma zapustiti deželo. Nad 800 rodbin je tedaj zbežalo v Nemčijo samo iz Koroške. Štajerci pa so bežali večinoma na Ogrsko, ki je bila tedaj turška in kjer je bilo več svobode kot v avstrijskih deželah. Najdalje se je branil tedaj Celovec, kjer so imeli Slovenci svojo luteransko faro pri Sv. Duhu z znamenitimi svojimi pridigarji Kočevarjem, Lebanom, Fašenhom in drugimi. Toda po 4 letnem uporu se je moralo tudi mesto udati, pregnati predikante in obljubiti zvestobo katoliški cerkvi. Ni čuda, da je ostal v srcih meščanov neukrotljiv srd proti takemu postopanju, ki je napravilo v 4 letih iz popolnoma protestantskega mesta (l. 1600 so bile v Celovcu le 3 katoliške družine) popolnoma katoliško.

Leta 1604 se naselijo v Celovcu jezuitje in začnejo s svojim delom: Moč deželnih stanov je uničena, naši kraji pa so zgubili stik z nemškim protestantskim severom. **Nad deželo zavlada državni absolutizem pod Habsburžani**, ki so utrdili svojo moč in postali kralji Češke in Ogrske.

Slovenski kmet pa trpi dalje in se upira dalje; zanj se ni mnogo spremenilo: protestantovskega graščaka je zamenjal katoliški, ki je prav tako tudi tujec. Poleg Nemcev se v vedno večjem številu pojavijo na gradovih in v mestih (Beljak) tudi Italijani. — Po deželi razsaja spet kuga in v njenem spremstvu lakota,

ki praznita cele vasi in doline. Kar sta pustili ti dve, vzame vojska. Koroška je za Wallensteina važno rekrutacijsko območje, saj daje „žolnirjev“ za 7 polkov pehote in za 2 polka dragoncev. Nič dobrega niso prinesli 30 letna vojska in boji s Turki. Zahtevali so poleg krvnega davka vedno nove in večje denarne davke; vedno hujše je pritiskala tlaka. Zato pa sta rastle mržnja in upornost proti gosposki in proti nemštvu. — „Eine eingeborene Antipathia und Widersinnigkeit“, pravi kronist l. 1634. —

Veliki tolminski punt (1713) je razburkal tudi slovenskega kmeta ob Zilji in v Kanalski dolini. Spet so padale glave kmetov. „Krvave rih-té“ pa so ga le prestrašile in umirile. Začenjajo se bolj mirni časi in ponovno napolni slovenska vitalnost zapuščene domove in poživi mrtva polja. A vseh ran ne more več zace-liti: Rudniki so postali večinoma že vsi nemški; samo ob Muri pri Ljubnem in pri Fohnsdorfu ter v dolini Krčice (Görtschitz) se je ohranil slovenski rudar, kjer ga manjša sklenjena naselja še varujejo pred ponemčenjem noter do XIX., pri Ljubnem celo do XX. stoletja. Toda to so že kaverne v bolnih pljučih. Severna okolica Gradca je že docela ponemčena, samo na vzhodu (pri Borinju), posebno pa na zapadu na obronkih Golice (Lokvica — Laukwitz), Kobilje (Köfflach) se vzdrži slovenski kmet do XIX. stoletja. Prav rahel most slovenske govornice iz hribovja zapadno od Gradca na jug proti Arvežu in Lučam se more ugotoviti celo še v prvih dveh de-cenijih XX. stoletja. A vsa ostala Štajerska severno od Gradca je ob nastopu XVIII. stoletja že ponemčena. Vsaj nimamo več dokazov o obstoju slovenske naselitve.

Na Koroškem pa slovenstvo še dobro uspeva: mesta Celovec, Beljak in Velikovec so slovenska do tri četrt svojega prebivalstva; slo-

venski so posebno obrtniki in vsi nižji sloji; kapital in trgovina pa sta največ v nemških in deloma tudi v italijanskih rokah. — Jezuiti so sicer ukinili zarodke slovenske šole, a protestantsko slovensko knjigo so mogli pobijati samo s katoliško slovensko knjigo. Celovec postane središče prav živahnega slovenskega slovstvenega delovanja. P. Lenart Pahernekar iz Vetrinja izda prvi slovenski katoliški katekizem, posebno delaven je p. Janez Čadlik, ki piše zelo lepo slovenščino, naslonje-no na jezik Dalmatinove biblije. Na deželi pa se prizadevajo slovenski jezuiti in kapucinski pridigarji iz Celovca in Beljaka, da bi kmet čim lažje in hitreje pozabil na prote-stantske čase. — Mesta Breže in Šent Vid, posebno pa Volšperk so postala že nemška, vendar propa-dajo, ker se je politično in gospo-darsko središče dežele pomaknilo na jug v središče celovške kotline. La-botska dolina je nemška do št. An-draža, kjer stolujejo lavantinski škofje, v dolinah Molne in Lizere iz-ginja slovenski živelj, v dolini Zgor-nje Krke pa sploh zadnji ostanki slovenske govornice. Že docela po-nemčena je Vzhodna Tirolska in do-lina Gline z okolico Trga, redko na-seljene dolinice med izvirom Krke in Kanjo (Kaning) in dolina v „Ge-gendu“ pa štejejo še polno sloven-skih kmetij in prav tako je Zgornja Ziljska dolina (v Lesah) še skoraj popolnoma slovenska. V Lesah in v Gegendu se drži slovenska govori-ca deloma še do XIX. in celo do XX. stoletja.

Popolnoma slovenska pa je vsa južna Koroška z Rožom in Podjuno, s Spodnjo Ziljo od šmohorja navzdol, Kanalsko dolino, pa tudi še Višprinjska dolina, kraji ob Osoj-skem jezeru, na obeh straneh Osoj-skih Tur, južni obronki Grobniške-ga polja in široka okolica Beljaka in Celovca. Vendar je že v začetku XVIII. stoletja lahko opaziti, da je slovenski živelj v redko naseljenih

dolinah severno od črte: Pontabelj — Cerkno ob Zilji (Kirchbach) — Višprije—Belo jezero—Paternevž—Zobre (Afritz) — Nežava (Gnesav) — Svinec (Eberstein) — Vrh Svinje planine — št. Andraž — Vrh Golice zaradi pritoka in prevladanja nemške kolonizacije in zaradi slabih zvez s centralnim slovenskim ozemljem vedno bolj izpostavljen

škega in v južnega slovenskega. V tej dobi je slovenski živelj številčno morda še za malenkost močnejši od nemškega. 200 let ima od tedaj naprej koroški Slovenec podzavestno uprte svoje oči v sneženo verigo Visokih Tur, ki se mu vedno bolj odmikajo in 200 let uhajajo koroškemu Nemcu pogledi v apnenčeve čeri Karavank, za katerimi sluti draže-

Kokje pri Dobrli vesi

germanizatoričnemu pritisku: **V dobi po 30 letni vojni se pojavi usodna 150 km dolga podolžna mejna črta, ki loči deželo Koroško v 2 skoraj enaka dela: v severnega nem-**

sti solnčnega južnega morja, do katerega mu zapira pot peščica kmetov, obrtnikov in delavcev, vedno upornih in samo najhujši sili se umikajočih.

Uvedba šolske obveznosti in jožefinske reforme

XVIII. stoletje predstavlja za Koroško dobo miru. Tedaj so nastale nove ceste, katerih glavni stekališči sta Celovec in Beljak. Cesta ob Dravi in cesta čez Ljubelj boljše povežeta Slovensko Koroško z ostalim slovenskim svetom, — V Celovcu se

izoblikuje posebno živahna slovenska literarna delavnost (Gulsmanova gramatika, Japljevi začetki posvetne književnosti), na deželi pa cvete narodna pesem, ki jo širijo in obnavljajo ljudski pesniki — prvi „bukovniki“, — Narodna noša, ki

je pri možkih zelo podobna v Molanski dolini, pri Zilji, v Rožu, v Podjuni in pri Gospej Sveti in na Gorenjskem, na zunaj kaže, da staneje od Ziljskih planin in Visokih Tur pa doli do morja isti rod. Kmet si polagoma opomore, ko ga vladarji prosvetljene dobe (Karol VI., Marija Terezija in Jožef II.) v interesu državne gospodarske moči zaščitijo malo bolj pred samopašnostjo zemljiške gospode. — Plemstvo izgublja na moči; še znajo, kakor sklepamo iz Valvazorjevih kronik, plemiči slovensko, tudi mnogo slovenskih priimkov je še med njimi; a opuščajo se polagoma stari slovenski obredi na dvoru in pri poklonitvah. Stanovi še prisegajo vladarju s slovensko prisego (nazadnje Karolu VI. l. 1728), tudi krškemu škofu prisegajo pri umeščanju in prevzemanju fevdov plemiški vazali še v slovenskem jeziku, a knežji kamen ob Krnskem gradu sameva zapuščen in pri pojedini ob poklonitvi sedi slovenski „vojvodski“ kmet-kosez iz Blažje vesi pri Celovcu, ločen od deželnih stanov v posebni sobi pri posebni mizi, kot vladarjev gost v celovškem deželnem dvoru — kot nekak miloščinar. Zdi se, da se ga i vladar i deželna gospoda sramujeta. —

Da bi dvignila kmeta in ga izobrazila, **uvade Marija Terezija splošno šolsko obveznost.** Poglavitni cilj pa ji je dvig politične in državne davčne moči. Zato morajo biti **šole nemške.** Slovenci se teh šol otepajo. Šolski nadzorniki opozarjajo, da nemške ljudske šole ne morejo uspeti, a Marija Terezija ne popusti, še manj pa Jožef II, ki odklanja sodelovanje dežel in ljudstva v želji, da vse narode Avstrije združi v močno centralno državo z enotnim t. j. z nemškim jezikom. Učitelji so ponekod trdi Nemci. Vendar morajo šolske komisije, ki hodijo po deželi, ugotoviti, da se niti občine in kmetje niti ne grajska gospoda prav nič ne vnemajo za tako novo šolo, —

šole v Podkloštru, Vetrinju in Mohličah so mrtvorojeni otroci. Slovenski otroci in starši jih bojkotirajo. **Poreče** odklanjajo l. 1773 nemško ljudsko šolo in sam oskrbnik šolskega zaklada mora poročati v Celovec, „da bi se morali otroci najprej naučiti nemški govoriti, potem bi se šele mogli učiti pisati in čitati.“ Dvorni svetnik Dropfeld poroča na Dunaj s svojega nadzorstvenega potovanja po koroških šolah, da „šola v Grebinju nič noče uspevati zaradi slovenščine, ki povsod tam prevladuje.“ A Celovec, Gradec in Dunaj so gluhi za take tožbe.

Slovenščina se pa kljub temu uporablja v javnih razglasih, ki jih izdaja Marija Terezija v zvezi z ureditvijo kmečkega vprašanja in da je paradoks popoln: manifesti za terezijansko **nemško** šolo se tiskajo tudi v slovenskem jeziku! (Kako vse to spominja na čase med I. svetovno vojno, ko so zatirali na Koroškem na vse pretege slovenščino, hkrati pa zapirali Slovence, če so zahtevali vozni listek na železnici v slovenskem jeziku; ko so tirali voditelje koroških Slovencev v ječe, pozive za mobilizacijo in za vpis vojnega posojila pa tiskali v slovenskem jeziku!) Taki ukrepi uradne Avstrije pod Marijo Terezijo in Jožefom II so koroškim Slovincem nadvse škodovali in položili temelj vsej poznejši šolski miseriji, ki je postala na Koroškem najhujše sredstvo ponemčevanja.

Zaradi davčne reforme, ki je predstavljala za našega kmeta precejšnjo socialno zboljšanje, je odredila Marija Terezija popis katastra. Kakor njene šole je tudi ta popis postal za koroške Slovence vir nesreče: Nemški pisarji so po vladnih navodilih popačili in ponemčili na tisoče lepih slovenskih imen ne samo v dvojezičnih krajih severno od zgoraj omenjene jezikovne meje, temveč tudi v strnjem slovenskem ozemlju pri Zilji, v Rožu, v Podjuni, v Kanalski dolini in okrog Vrb-

skega jezera! Tedaj so se rodili po večini vsi slovenski Müllerji, Tischlerji, Kömmeterji, Vellacherji, Einspielerji, Reinerji, Moserji, Wieserji, Rauterji, Schüttelkopfi, Krauli (iz „Hroval“), Aichholzerji itd. in marsikatero novo ime za naselja in zemljišča n. pr. Buchholz za „Podholme“, Penk za „Ponikva“, Kolbnitz za „Holmec“, Aichholz namesto „Dobje“, Leiten za „Ledide“ itd.

Še bolj pa je posegal v duše koroških Slovencev Jožef II., ko je strogo prepovedal stare običaje, tako n. pr. žegnanje, narodne plese in igre, zagovarjanja, romanja v Kelmoraju. (Še l. 1769 je odšlo v Kelmoraju skoraj 300 oseb; Korošci niso znali nemško in jim je tolmačil neki Veit Fischer iz Gornje Koroške). Ukinjena je bila tudi stara božja pot na Višarjah, kar je posebno zadelo Kanalce. Proti tem jožefinjskim odredbam so nastali pravi upori v Podjuni in Žabnici. Veseli pa so jih bili koroški protestantje. Tolerančni patent jim je vrnil po 200 letih zopet versko svobodo: v kratkem času so se obnovile mnoge protestantske verske občine. Število

slovenskih protestantov je moralo biti tedaj še precejšnje, da se je izplačalo izdati za nje (l. 1784) **drugo izdajo Dalmatinove biblije**. Odredbe terezijanske in jožefinske dobe so pa na drugi strani bolj povezale odnose med ljudstvom in slovensko duhovščino, ki sta se oba upirala nemškimi tendencam v šoli in v javnem življenju. Tedanji duhovščini gre vsekakor zasluga, da je navaden človek kljub nemškimi šolam pričel brati slovenske knjige, ki mu jih je prav duhovščina posredovala.

Koroška postane v tem času klasična dežela slavistov. Jezuiti izdajajo nove ponatise slovnice iz protestantske dobe (Mesigerja in Bohoriča). 3. izdaja Bohoričeve slovnice ima naslovno sliko „Ustoličenje na Gosposvetskem polju“ in predgovor pravi, da je „znanje slovenskega jezika na Koroškem odličnim, kakor preprostim ljudem neizogibno potrebno“ (1744). Jezuit Gultsman iz Grabštanja ustvari najboljšo slovensko slovnico in nadaljuje in zboljša delo očeta Pohlina. On tudi uvede napram Pohlinojemu „Kranjcu“ naziv „Slovenec“.

Doba narodnega preporeda na Koroškem

Ko s smrtjo cesarja Jožefa II. popusti pritisk centralne nemške državne oblasti, koroški Slovenci takoj tvorno porabijo novi položaj in novi čas kulturne tolerance, ki ga napovedujejo zvoki „Marseillaise“ pred zmagovitimi praporji generala Bonaparta in doba romantike, ki je za 2—3 desetletja napravila celo Nemce dostopne za miselnost drugih, tudi slovenskih narodov.

Po miru v Schönbrunn (l. 1809) — v Napoleonovih manifestih se imenuje Schönbrunn s slovenskim imenom „Verdenc“ — je prišel del Koroške, tako imenovano beljaško okrožje, pod novo ustvarjene „Ilirske dežele“, ki so obsegale današnjo

Vzhodno Tirolsko, špitalski, šmohorski in beljaški okraj, Kranjsko, Goriško, Trst, Istro, Dalmacijo in hrvaško vojaško krajino. Glavno mesto je bila Ljubljana. Samo 4 leta je trajala francoska Ilirija, vendar je zapustila na Koroškem bogato dediščino. Vzbudila je slovensko narodno zavest v Iliriji sami, hkrati pa prinesla tudi ideje francoske revolucije, ki so vplivale tudi na slovenske kraje izven Ilirije, to je na Štajersko in predvsem na celovško in velikovško okrožje.

Politična uvidevnost je narekovala Napoleonu oz. njegovim guvernerjem ozire na slovenski živelj, ki je prevladoval v novih deželah, na

Koroškem torej predvsem na Slovence ob Zilji, v Rožu in okoli Beljaka. Ista politična uvidevnost je spet silila graški gubernij, da je spodbijal francoske dajatve in ustvaritve v Iliriji s prav takimi koncesijami v ostali Koroški, ki je ostala avstrijska. Tako se je kljub meji med obema deloma Slovenije povsod kazala z nemške strani toleranca, s strani slovenskih prepoditeljskih krogov pa večja borbenost. Na Koroškem je to doba „bukovnikov“ — prostih ljudskih pesnikov, in „slavislov“, nositelj prepoda med slovensko inteligenco. — Tkalec — kmet — ljudski pesnik **Miha Andreaš** iz Gornjega Roža in **Andrej Šuster Drabosnjak** izpod Kostanj nad Vrbskim jezerom sta najbolj znana bukovnika. Andreaš je pel in sam zlagal. Bil je pravi poet. Škoda le, da je ostal pri svojih statvah. Mnoge pesmi so ponarodele in se pojo še danes na Koroškem. (Anton Slomšek in Matija Ahacelj sta jih zbrala precej v zbirki „Pesmi po Koroškem in Štajerskem znane“). Medtem ko je bil Andreaš miren duh, protiven revoluciji, „ki ubija kralje“, je bil njegov sovrstnik Šuster - Drabosnjak nemiren, revolucionaren duh, ki mu ni bila sveta ne duhovska suknja ne graščakov grb: bil je puntarski kmet — „en paver v Korotani“. Njegova rima ne teče tako gladko kot Andreaševa, a njegove številne knjige in posebno njegove igre (pasioni) so se razširile tiskane in s prepisovanjem v kratkem času med slovensko ljudstvo. Njegovo „Komedijo od celiga grenkiga trpljenja in o smrti našega ljubiga gospoda Jezusa Kr.“ so igrali še tik pred hitlerjansko ero v slovenskem jeziku na Kostanjah nad Vrbskim jezerom, v štebnu pri Beljaku in drugje. Drabosnjak je bil frankofil in je pozdravil Francoze kot nosilce nove dobe. Iskal in zbiral je slovenske knjige med slovenskimi protestanti in imel svojo lastno prenosno tiskarno.

Prav ta ljubezen do slovenske knjige ga je gospodarsko uničila. Kot pravi upornik je prišel v spor z oblastjo. Avstrijska restavracija leta 1814 mu je zaplenila vse knjige in tiskarno; za nekaj časa je romal celo v zapor. Ne vemo danes, kje in kedaj je umrl, a njegovi „rajmi“ še danes živijo po Koroškem, prepisani bogve kolikokrat že, od okorne kmečke roke. In prav v tistih koroških kmetih, ki so prebirali Drabosnjakove knjige - prepisovali njegove rokopise in poslušali njegovo besedo raz odre, je ostala vez s slovenskim jezikom odpornejša in pripravljena za odpor proti germanizaciji večja kakor v drugih. Kdor išče kamenčkov za razlago dejstva, da na Koroškem niso ponemčili še več Slovencev, in da slovenska narodna pesem živi med koroškimi Slovenci še tako krepko življenje, kakršnega so nam kazali pred to vojno in pred nastopom nacizma njihovi pevski zbori in nam ga danes spet kažejo, ne bo mogel mimo Drabosnjaka in njegovega dela.

Po smrti Jožefa II. se je na žolskem področju uveljavilo bolj strpno gledanje. S samonemškimi pokusom se je bila šola samo zasovražila: zato so duhovniki po večini vsaj katekizem učili slovenski. Ker je bilo na razpolago že dovolj dvojezičnih nemških - slovenskih žolskih knjig, je žolski nadzornik Japelj, podravnatelj bogoslovja v Celovcu, uspel, da so se začele polagoma v „nemške ljudske šole“ uvajati te knjige kot **pomožne** žolske knjige. Japljeva smrt (l. 1807), ki je v bogoslovju vzgojil in tudi izven bogoslovja vzbujal narodno zaveden duhovniški naraščaj (Schneiderja-Kobena, Jašenjaka, predvsem pa Jarnika), je bila za koroške Slovence hud udarec. Ker so Francozi priznali slovenščini v ljudski šoli prvo mesto in jo tudi v srednji šoli bolj upoštevali, se v beljaškem okrožju pripravljala pod vplivom te miselnosti preustrojitev nemške ljud. šole vsaj

Ziljska in rožanska narodna noša

v dvojezično. Avstrijci so sicer po prevzemu oblasti takoj spet uvedli „politično ustavo ljudskih narodnih šol“, a pod vplivom francoskih stvaritev v Iliriji je morala tudi v Gradcu pridobiti Slovencev prijazna miselnost večjō veljavo. Nove šolske knjige kažejo slovenskemu preporodu bolj prijazno lice. V Gradcu se ustanovi na univerzi stolica za slovenski jezik, da bi nekako parirala slovensko univerzo v ilirski Ljubljani. V Celovcu se ustanovi kulturno-politični časopis „Carinthia“ pod uredništvom romantika zdravnika Kumpfa, ki takoj odpre svoje stolpce tudi slovenskim dopisom (1811). Jarnik je v Carinthii objavil svoje prve pesmi! Ko zapuste Francozi Koroško imamo v beljaškem okrožju t. j. v Zgornjem Rožu in ob Spodnji Zilji poleg 9 nemških že 11 slovensko-nemških šol. Zaradi tega mora tudi graški gubernij za slovenski del ostale Koroške priznati prav take šole! (okoli 20) — Ko se leta 1816 ustanovi s središčem v Ljubljani nova avstrijska „Kraljeva Ilirska“, ki se ji priključi vsa Slovenska Koroška, zgleda, da bo vse osnovno šolstvo postavljeno na pametno, zdravo podlago s poukom v materinskem jeziku. Ljubljanski gubernij je že določil za Koroško nove dvojezične šolske knjige in so okrajni šolski nadzorniki že naročili potrebno število novih začetnic, katekizmov in beril, ko je zasedel mesto študijskega referenta pri guberniji v Ljubljani celovški kanonik Jurij Mayr (1819). Le-ta je prišel iz že zastrupljenega vzdušja Gornje Koroške, ki je bila borbeno nemška. On se je odločno uprl slovenskim šolam in s svojimi poročili na osrednjo vlado prepredil, da bi se slovenščina bolj uveljavila. Njegov glavni boj je bil naperjen proti nedejjskim šolam, ki so bile skoraj samo slovenske in so bile zelo obiskane. Ker je bilo šolstvo v rokah duhovščine oz. škofijskih ordinariatov in je celovški ordinariat plaval v čisto nemških

vodah, saj je Mayr sam postal krški škof! — je zmagala dvojezičnost na ljudskih šolah slovenske Koroške. **S tem je bil osnovni pouk za vedno pokopan : položeni so bili temelji za šolski utrakvizem** in vlada je dobila v roke nevarno orožje, ki je poslalo po ukinitvi ljubljanskega gubernija (l. 1849) in z vzpostavitvijo deželne vlade v Celovcu najhujše orožje za germanizacijo koroških Slovencev.—

Ko je bil leta 1833 ta šolski boj dokončan, je bilo na Koroškem 56 ljudskih šol z nemško-slovenskim poukom in nemško-slovenskimi učnimi knjigami. Vseh ljudskih šol je bilo tedaj na Koroškem 243, mnogo premalo za deželo, ki je štela tedaj med skoraj 300.000 prebivalcev. Od teh je bilo tedaj še najmanj 130.000 Slovencev! Najbolj občutno pa je bilo že tedaj pomanjkanje slovenskih učiteljev, ki bi bili v teh šolah vzdrževali vsaj živo narodno zavest. Ta briga je ležala skoraj vsa na duhovščini, ki pa ni povsod kazala dovolj razumevanja za potrebe novega časa, saj so bili starejši duhovniki vzgojeni še vsi v duhu jozefinizma.

Mnogo boljši pa je bil mlajši rod. Tu moramo imenovati predvsem pet mož: Ahaclja, Grundtnerja, Jarnika, Schneiderja in Antona Martina Slomška.

V Celovcu so v zadnjih 10 letih pred prihodom Francozov oz. pred schönbrunskim mirom natisnili pri Kleinmayerju, ki je bil natisnil 1777 tudi Gučsmanovo res dobro slovensko slovnico, vsako leto po eno do dve slovenski knjigi, kar je bilo za liste čase, ko je sledila ena vojna drugi, vsega spoštovanja vredno dejstvo. Središče slovenske književnosti je bilo tedaj sicer v Ljubljani (Vodnikov krog), toda tudi drugje je bilo živalno slovensko kulturno življenje. Tako je na Dunaju živel veliki slavist Jernej Kopitar, v Celovcu pa se je znašel okoli Jarnika in Slomška kot centralni osebnosti navdušen krog mladih „slavistov“.

Profesor Matija **Ahacelj** in graščinski uradnik Franc Grundtner sta se udeleževala bolj na polju utilitarnostičnega (gospodarskega) slovstva in sta šele pozneje postala „slavista“. Grundtner je bil najkorenitejši poznavalec slovenskih narečij in je imel zelo bogato slavistično knjižnico. Zelo ugodno je vplival na Jarnika in je bil, kakor vsi Celovčani v tesnih slikah z Vodnikom v Ljubljani in Kopitarjem. Ahacelj je bil predsednik Kmetijske družbe v Celovcu in profesor na liceju; kupoval je slovenske knjige za celovške slovenske dijake in bogoslovce in zbiral narodne pesmi in pesmi koroških bukovnikov — Urban Jarnik je bil najvažnejši med njimi; bolj nadarjen pesnik kakor Valentin Vodnik — samo žalibog ni imel v svoji bližini pravega in dovolj izobraženega kričarja. On je prvi tvorec slovenskih verzov, v katerih se prepletajo klasicistični in romantični elementi. Njegove pesmi po svoji vsebini in obliki kažejo velikega mojstra vezane besede. Manj spreten je bil Jarnik kot etnolog, etimolog in zgodovinar. Kot prvi pa je razkril bogastvo slovenske Zilje, opisal Ziljane in njihov jezik in njihovo narodno bogastvo (šege, vraže in narodne pesmi), nadalje je napisal razprave iz slovenske zgodovine Koroške in opisal narodno mejo na Koroškem za časa, ko je on služboval kot duhovnik na mejnih župnijah Sv. Mihael na Gosposvetskem polju, v Čajničah in v Blatogradu. Napisal je tudi vrsto šolskih knjig in prvo moderno slovensko mladinsko knjigo. Zbiral je narodno blago in navezal stike s slovanskim jugom, s Srbi — v Celovcu je tedaj bival v izgnanstvu srbski metropolit — in z ilirskim pokretom Stanka Vraza v Zagrebu. Končno je napisal še vzorno knjigo o sadjereji. Ko je umrl leta 1844, je pustil za seboj bogato dediščino, ki je dolga desetletja še bogatila narodne vire koroških Slovencev. Brez Jarnika si ne moremo

! Bogata nisi ne prostorna...

zamisliti dobo po l. 1848, ko je Celovec z Einspielerjem in Janežičem, z Matijo Majerjem Ziljskim in z Antonom Slomškom postal za dolgo dobo literarno središče Slovencev. Anton Slomšek, spiritual v bogoslovju, kjer je bil profesor Matija Schneider podravnatelj, je budil slovensko zavest kot mladinski pisatelj in kot izboren pedagog in pridigar. Njegova pridiga v tedaj še popolnoma slovenskem Blatogradu (Moosburgu) „o dolžnostih ljubiti svoj materinski jezik“ na binkoštni ponedeljek l. 1839. je biser komiletike, govorjena v preroškem strahu pred usodo koroških Slovencev, a tudi v neizmerni ljubezni do naroda na jezikovni meji. — Najbolj prikupljiva osebnost iz tega kroga je župnik na Žabnici, pozneje pri Sv.

Štefanu ob Zilji in na Vratih, in profesor in podravnatelj bogoslovja v Celovcu Matija Schneider. Bil je pesnik in dramatik. Žalibog se je rokopis njegove drame „Ulrik, grof Celjski“ izgubil! Bil je navdušen in pogumen Slovenec, obhudovalac Napoleona, a pozneje še večji oboževalec Rusov, ki jih je spoznal, ko so pod Suvorovim korakali skozi Karnalsko dolino na pomoč avstrijskim četam. V svoji pesmi o bodočnosti Slovencev peje preroško: „Z našim poginom razbijejo Nemci vrata, ki vodijo v srce južnoslovanskih dežel“. Njegove rime tečejo gladko in je samo škoda, da se je tako malo njegovih pesmi in njegovih basni ohranilo! — Malo je manjkalo, da ni prišel v ta krog l. 1829 tudi Prešeren, s katerim je Jarnikov krožek že bil navezal dobre slike. Prešeren je bil na prigovarjanje koroških prepovednikov in iz simpatije do njih dvakrat zaprosil za mesto pri celovškem fiskalnem uradu, a mu je bilo mesto odbito. Ko je polagal Prešeren v Celovcu odvetniški izpit, je nekaj mesecev zaradi priprave na izpit in predpisane sodnijske prakse živel med celovškimi rodoljubi. —

Vse to živahno gibanje mlade koroške inteligence v Celovcu, petje bukovnikov po Rožu in Podjunu, delovanje mlajše duhovniške generacije za slovensko šolo in v cerkvi je kakor svitanje pred novim poletnim dnevom, ki obeta bogato žetev. Ce-

lovec je živel tedaj mirne čase, Slovenci so bili še v večini. Izmed 9000 prebivalcev so uradno našteali 6000 Slovencev! Jezikovna meja je potekala tik pod Šent Vidom in Trgom. Beljak in Šmohor sta imela pravtako še močno slovensko večino, prav tako je bila beljaška okolica Trdo slovenska. Šmartin, Perava, Jezerica, št. Ruprecht, Vaze in celo del protestantske Trebinje, Podgorje, plajberške Rute, Toplice in del Plajberka samega so bile popolnoma slovenske vasi! Kriva Vrba in Poreče, Gospa Sveta in Tigrče, Dhorše in Možberk, Šmartin, št. Tomaž, št. Jakob, Šentpeter in št. Rupert so se kol slovenski vene ovijali okoli Celovca, kjer je študirala samozavestna slovenska mladina.

Slovenci severno od Šmohorja, severno od Osojskega jezera in ob Gornji Glini pa so v tem času že pozabljeni. Še so sicer govorili in molili tu in tam posamezni kmetje slovenski, a o narodni zavesti tam ni več govora.

Zunaj v velikem svetu, v Parizu in na Dunaju, so se pripravljali tedaj novi burni dogodki; razočarano ljudstvo je gradilo barikade in vpilo po svobodi, bratstvu in enotnosti. Medlo so odmevali iz daljine ti kliči tudi na Koroško, kjer sta slovenski inteligent in slovenski kmet vsak po svoje, sanjala o svobodi, a oba z željo, da bi to bila svoboda duha, svoboda besede in svoboda dobrega kruha.

Nič se ne bojimo, nič se ne strašimo dnevnega trpljenja, ne zakrivajmo oči pred grozotami časa - pogumno jim glejmo v lice! Ne samo človek, ne samo narod, tudi človeštvo se bo vzdignilo iz močvirja, očiščeno in pomlajeno! V to verujemo, v to zapajmo - in lažje nam bo trpljenje!

IVAN CANKAR

MED TRŽAŠKIMI BRATI

V zadnjih dneh pred božičem smo se odpravljali na pot proti jugu. Pevovodje in pevci Slovenske Koroške smo obiskali brate na Jadranu, na „Svobodnem tržaškem ozemlju“.

Nesmisel tvorbe „Svobodnega tržaškega ozemlja“ se ti šele odkrije, ko spoznaš njegovo resnično stvarnost.

Vsi smo že nestrpno pričakovali, da dospemo v kraj, kjer živé slovenski bratje pod najtežjimi pogoji. Trst je križišče razpredenih žil, po katerih se danes pretakajo vplivi svetovnih sil z zapada in z zahoda. Časopisje vsak dan obravnava ta tržaški problem, ki je ostal kljub formalnim določbam velikih sil še vedno nerešena zadeva in vedno znova vzbuja vprašanje, kako se bo razvijala in končala ta krivica.

Golovo je marsikdo izmed nas razmišljal o teh vprašanjih in si de-

lal svoje zaključke, ko se je spuščal potniški omnibus po lepi, široki cesti med skalami in gorovjem vedno nižje proti Pontebi in Vidmu in dalje proti slovenskemu morju. Prepočasi so se pomikale gore mimo steklenih oken, čeprav bi z užitkom neprenehoma lahko gledal njihovo divjo krasoto, ki vzbuja v slehernem planincu veselje in radost in bi lahko nudila pisatelju ali pesniku neizmerno bogato in hvaležno snov. Ob vsakem pogledu na ta planinski svet, ki je razgrinjal pred sabo vedno nova čuda, smo nemirno pričakovali vsako nadaljnjo spremembo. Misel pa je silila nevzdržljivo dalje, vedno je hitela daleč naprej; že davno pred resničnim prihodom na zaželeni cilj se je izživljala v tem, kar so pričakovale videti oči in sligati ušesa.

„Svobodno tržaško ozemlje!“ — po kratki, zelo uradni proceduri

Na Devinskem gradu

pregleda potniških listin smo stopili na tla tržaške stvarnosti, o kateri je že dolgo v meglenih obrisih razglabljal naša fantazija.

Glej jih! Naše Tržačane. — Nekje sredi mesta se je ustavila pred nami majhna limuzina, izstopil je mož in nas ustavil, odprl vrata našega voza in zaklical, naj mu sledimo; — in že je skočil k svojemu avtomobilu in je odvozil. Začuden smo sledili majhnemu vozilu, ki je zavijalo pred nami po vijugastih cestah in ulicah in se končno ustavilo pred nekim hotelom. Preden smo se prav zavedli, so nas že obkrožili s prijaznimi obrazi ljudje, ki so se predstavili kot funkcionarji Slovenske prosvetne in politične organizacije Svobodnega tržaškega ozemlja.

„Kakor v partizanih“ nam odgovore smejoči se na naše začudenje, kako so nas mogli pričakovati ali spoznati, ko smo vendar z močno zakasnitvijo prispeli v Trst. „Organizacija je v redu!“ — je bila naša prva ugotovitev. V hotelu, kjer so nam pripravili prenočišče, smo odložili in šli nato k večerji.

Ah, ta primorska kri! Ni čuda, da poslanec Grafenauer med nas koroške Slovence, v naš tužni Korolan hoče vnesti to kri — „samo kapljico“ kakor je rekel — da bi poživila naše doline in gore.

Kako vse drugače prenašajo naši primorski bratje na še nesvobodni svoji zemlji trpljenje zatiranja in težo nesvobode. Vesela, prožna revolucionarnost tega občudovanja vrednega ljudstva človeku seže tako globoko v dušo in sree, da se je ne znebiš zlepa. Moral bi imeti „bikovno kožo“, da bi se te ne oprijela, da ne bi zavladelo tudi v tebi tisto vzdusenje, ki daje pečat vsej primorski zemlji, zlasti pa Trstu.

Kakor bi se že stokrat videli, kakor bi se poznali že od otroških nog, tako neprisiljeno smo se znašli sredi svojih tržaških rojakov. Slovensko srce nam je bilo nasproti in na-

šlo je svoj odmev v naših prsih. Topla domačnost se je razlegala vsepovsodi, kjer smo se znašli na sestankih, izletih in ekskurzijah. Pogovor se je vrlel skoro izključno samo okoli Koroške in Trsta, teh dveh delov slovenske zemlje, ki sta bila trenutno najbližja našim sreem.

Mnogo so hoteli zvedeti od nas o položaju in borbi slovenskega naroda na Koroškem; še več pa smo hoteli slišati mi o Trstu. Radevoljno so nam pripovedovali o tržaških razmerah in nam govorili o težkočah, s katerimi se morajo kot Slovenci boriti na „Svobodnem“ tržaškem ozemlju za svoje osnovne demokratične in narodne pravice.

Da bi potrdil krivice, storjene primorskemu in tržaškemu ljudstvu po sklepih mirovne konference, skuša sovražnik slovenskega življa tudi v Trstu na vse mogoče načine zavirati razvoj slovenskega gibanja in pripravili grob vsemu slovenskemu življenju, da bi lahko uresničil svoje temne nakane. Zaveda se tudi tukaj, da sam kljub vsemu nasilju ne more uspeti proti odločni volji borečega se ljudstva. Zato se tudi tu poslužuje svojih udanih hlapcev, narodnih odpadnikov in izdajalcev, da zanese razdvoj v strnjene slovenske vrste, kjer naši tržaški rojaki visoko dvigajo zastavo zvestobe do svojega naroda in ne klonijo pred nobenim nasiljem, ki jim hoče odvzeti najsvetejše: njihovo narodno samobitnost.

Svetohlinski mežetarji med revolucionarnim tržaškim ljudstvom že od nekdaj niso imeli dosti vpliva. Tako tudi tokrat niso uspeli razbiti enotnosti ljudstva, zbranega v osvobodilni fronti za tržaško ozemlje, čeprav se je trudil za to sam škof Santin, ki so ga njegovi sovrstniki na Koroškem prišteli med prevzvišene „vladike Slovencev“.

Močnejše je prizadela slovensko gibanje v Trstu zloglasna resolucija informbiroja. Vidaljevi razbijaški klikli se je posprečilo, da je pritislila

na večje število slovenskih delavcev, ki so zaposleni po tovarnah in ladjedelnicah, in pri njih ustvarila z nebrzdano gonjo proti socialistični Jugoslaviji začasno zmedo, ki je škodovala vsemu delavskemu gibanju in povzročala samo škodoželjni nasmech zapadne imperialistične gospode. Vendar slovenski delavci vedno bolj spoznavajo, da jih informbirojevska gonja samo odvaja od pravične borbe za obstanek slovenskega ljudstva in ohranitev slovenskega življa na tržaškem ozemlju in jo vedno bolj odločno odklanjajo. Slovenske politične in prosvetne organizacije so se spet utrdile in vsak iskren Slovenec se zaveda, da je v njih tudi njegovo mesto. Čim bolj se razvijajo te organizacije, ki edine upravičeno nosijo slovensko ime, v tem večjem številu se vračajo nazaj slovenski delavci, ki jih je v prvem navalu omajala informbirojevska nebrzdanost.

Vsak pošten Slovenec se namreč tudi tam zaveda, da je odcepljenemu delu slovenskega naroda zagotovljen obstoj le tako dolgo, dokler ostane nerazdružljivo duhovno in kulturno povezan z matičnim narodom. Kdor pa odklanja to duševno in duhovno povezavo z matičnim narodom, si ne more pridobiti somišljenikov, ki narodno in kulturno pošteno mislijo. Ker pa skušajo ti razbijači slovenske enotnosti — naj si bodo z leve ali desne strani — odvajati slovensko ljudstvo od svojega matičnega naroda, ki ga blatijo z najbolj nesramnimi klevetami, iz dneva v dan bolj zgublajo svoj vpliv med zavednimi slovenskimi množicami Trsta.

Vse to smo imeli priložnost videti in spoznati v kratkih dneh našega bivanja v Trstu.

Kljub razumevanju teh žalostnih dejstev pa sem bil nekoliko razočaran nad vtisom, ki sem ga odnesel iz Trsta kratko po končani vojni. Ne morem pozabiti vtisov, ki sem jih doživljal po ulicah in cestah tega

Polaganje venca bazoviškim žrtvam

revolucionarnega mesta. Predno sem ga tokrat ponovno zagledal, so mi v mislih še vedno valovile pred očmi nepregledne množice, ki so v mogočnih povorkah polnile ceste in trge in glasno izražale svojo odločno voljo, da hočejo biti priključene k novi Titovi Jugoslaviji. Ko sem spet stal na trgu Piazza del Unita in gledal proti občinski hiši, kjer še vedno stojita na svojih vzvišenih mestih slovenska „Mihec in Jakec“, so mi misli ušle spet nazaj v tisto dobo in videl sem spet vihrati zastave, ter slišal klic užaljenih in ponižanih, kričečih po pravici in resnični svobodi.

Na moje vprašanje, če se take veličastne manifestacije tudi zdaj še dogajajo, me je poučil tržaški tovariš, da jih ni več. Odkar je začela nebrzdana informbirojevska gonja, je razbita enotnost italijanskega in slovenskega delavstva in do takih mogočnih izrazov delavske enotnosti

že dolgo ni več prišlo. Čeprav tlačijo slovenskega in italijanskega delavca isle krivice, so onemogočili inform-birojevski razbijači vsako skupno akcijo, ki bi lahko koristila izboljšanju neznosnih razmer, v katerih životarijo na svobodnem tržaškem ozemlju vsi od kapitalistične gospo-de izkoriščani delavci ne glede na njihovo poreklo, jezik ali narodnost. Nisem mogel prav razumeti te čudne spremembe, občutil sem njen škod-ljivi vpliv in bolelo me je. Pred ma-no so še vedno valovile množice in v spominu so mi udarjale na uho spodbudne pesmi obeh jezikov: „Avanti popolo . . .“ — „Na juriš!“ — znak nerazdružljivega bratstva italijanskega in slovenskega ljud-stva v borbi za pravičnejšo in lepšo bodočnost.

Ko smo se drugo jutro odpravljali v slovensko predmestje Bazovico, je že toplo sijalo sonce in obetalo pri-jeten dan. Šli smo k spomeniku, ki stoji na mestu, kjer so bile ustreljene žrtve fašističnega nasilja nad primorskimi Slovenci: Bidovec, Miloš, Maružič in Valenčič. Položili smo ob spomeniku venec in se od-dolžili njihovemu spominu z eno-minutnim molkom. Milo je zašume-la žalostinka „Oj Doberdob“ in od-mevala po kamenju te kraške pla-njave, ki je videla nekdanj pasli pod krogliami fašističnih rabljev te ne-pozabne slovenske junake.

Prav tako smo tudi počastili spo-menik v strelišču na Opčinah, ki je postavljen na mestu, kjer je padel narodni heroj Pinko Tomažič s svojimi tovariši pod krogliami zverin-skih morilcev. Ves prostor okoli spo-menika je bil en sam venec. — Ta-ko časte Primorci svoje junake!

Skozi pristni tržaški teren smo se vozili proti Devinju. Kamnati zidovi, ki obdajajo majhne pašnike, so se nam zdeli kot razvaline iz davnih časov. „Še nikdar v življenju nisem videl toliko kamenja“, je rekel tova-riš, ki stanuje nekje v gorah pod

Kožuto. Svojestven, toda krasen ob-raz ima ta čudovita zemlja.

Videli smo Devinški grad in ple-zali okoli njega po skalovju, ki pada skoro navpično v globoko in žume-če modro morje. „To je grad Lepe Vide“ so nam razlagali Tržačani in spomnil sem se stare slovenske pri-povedke, o kateri prepeva tudi pe-sem in sem jo bral že v mnogih knji-gah. Lansko leto smo jo priredili v dramski obliki tudi na pliberškem odru. Zdelo se mi je, da sanjam, ko sem gledal to visoko in v modro ne-bo strmeče staro zidovje in vpletal v svoje misli vse tiste vtise, ki sem jih v zgodnjih otroških letih doživ-ljal ob prebiranju zgodbe o „Lepi Vidi“.

Posebno dragocen nam je bil se-stanek na Slovensko-hrvatski pro-svetni zvezi, na katerem so nam tr-žaški tovariši podali v izčrpnih po-ročilih jasno sliko o težkem polo-žaju slovenskega prosvetnega živ-ljenja in nam prikazali vse težkoče, s katerimi se mora boriti kulturna centrala naših tržaških rojakov. Ne morem tukaj omenjati vseh podrob-nosti; pribiti pa je treba dejstvo, da se tudi tržaški Slovenci zavedajo, da si bodo ohranili svojo kulturno in narodno samobitnost samo tedaj, če bodo ostali trdno povezani z napred-no kulturo matičnega naroda v svo-bodni domovini. V tej zavesli vrši-jo tudi svoje kulturno poslanstvo.

To smo občutili na večernem se-stanku pri pevskemu društvu v Bar-kovljah, kjer so nas sprejeli s tako prisrčnostjo, da smo se čutili po-polnoma domače. Pevci društva so nam zapeli v pozdrav nekatere pri-morske pesmi, ki so nam segle glo-boko v srce. Milo se nam je storilo, ko so zapeli pesem „Soča, Soča . . .“ kot simbol žalostne usode primor-ske zemlje in nikdar utešenih želja zatiranega primorskega ljudstva po svobodi. Ko so tožile hrepeneče me-lodije te pesmi in napolnile majhno skromno dvorano s pretežno melan-holijo, me je pretreslo. Videl sem

tovariša, ki je ves zamaknjen gledal pevce, po suhih licih pa mu je kanišla solza, prihajajoča iz prepolnega srca.

Isto smo doživeli tudi na pevskem koncertu, ki so nam ga priredili Tržačani na zadnji večer. Peli so tako ubrano, kakor znajo peli samo Primorci, ki so priznani kot najboljši pevci naše slovenske zemlje. Posebno dovršeno je zapel Venturinijev zbor „Slavko škamperle“ svoje pesmi in je moral marsikatero ponoviti. Najbolj mogočno in slovesno pa je triumfirala Vrabčeva priredba „Sredi pušk in bajonetov“, ki je v svoji simbolični intonaciji natanko in resnično odražala hrup monotonno korakajoče čete, da si zares začul „odmev korakov po kamenju hercegovskem“. Tudi naši pevci so zapeli nekaj pesmi. Najbolj je ugaljala „Juhe, pojdamo v škuf'če“, ki jo je dirigiral njen harmonizator tovariš Pavle Kernjak.

Ob tej priložnosti smo tudi prejeli darila, ki smo jih vzeli domov na

Koroško kot trajen spomin na nepozabne dni med tržaškimi brati. Ko smo se vračali iz njihove srede, smo bili vsi še bolj prepričani v pravilnost naše poti, še bolj utrjeni v veri, da si bomo zgradili srečnejšo bodočnost le v tesni medsebojni povezavi vseh zamejnih Slovencev in v trdni povezanosti z matičnim narodom v svobodni domovini, kar smo izrazili tudi v resoluciji, ki smo jo poslali Glavnemu odboru Ljudske prosvete Slovenije.

Težka je bila ločitev; vendar so nam Tržačani obljubili, da nam bodo vrnilo obisk. Že danes se veselimo na njihov prihod.

Mnogo sem razmišljal med potjo o bivanju med tržaškimi Slovenci in še danes ne morem pozabiti lepih dni, ker nikjer še nisem doživel toliko bratske prisrčnosti, kot med brati na Primorskem. Za vso to bratsko prijaznost, s katero so nas obdajali ves čas našega bivanja med njimi, jim bomo ostali vsi od srca hvaležni.

Tonči Schlapper

Skladateljsko delo Pavla Kernjaka

Kernjakovo ime poznamo v Sloveniji ne samo iz turnej koroških pevskih zborov, ampak tudi iz njegovega skladateljskega udejstvovanja. Prvič sem ga opazil pri venčku „Juhe, pojdamo v škof'če“ v XII. letniku Pevca (leta 1933). Ta venček, ki spada med najbolj posrečena Kernjakova dela, je bil ponatisnjen l. 1947 v „Naših zborih“ in stoji večkrat na sporedih naših vokalnih koncertov. Odlikuje ga tista prirodna šegavost, ki živi v tako nepokvarjeni obliki samo v ljudstvu in ki jo je Kernjak imenitno posnel. Z dvema venčkoma in celim nizom ljudskih pesmi nas je pa presenetil Kernjak v „Zborniku koroških pesmi“, ki je izšel l. 1948 v Državni

založbi Slovenije. Med ljudskimi pesmimi iz Podjune je objavljena tam njegova „Dokler sem ledik biv“, med ljudskimi iz Roža pa oba venčka (Ti prebeč ja kna lumpej in Je biv an gospud Bebenav) ter pesmi: Burno jes havžejam, Mam' pa mi-heno kajžo, Saj nči frajda več na sviete, Vehrédč v ti hujšam note in Moja lubca m' je pošto posvava, ki so nabrane, kakor je razvidno iz pripisov skladatelja, v št. Ilju ob Dravi.

Ljudska pesem je najvažnejše torišče Kernjakovega glasbenega udejstvovanja. Njej je posvetil največ svoje ljubezni in svojih zmožnosti; na njej slone več ali manj tudi njegove umetne skladbe, na katere se še povrnem. Sredstva, ki jih upo-

rablja Kernjak pri svojih harmonizacijah, so preprosta in dostopna vsakemu podeželskemu zboru. Piše homofonsko brez težko umljivih harmonij in alteracij, oslanjajoč se pri tem na glavne funkcije toniko in dominantno — včasih tudi na subdominantno — kar je popolnoma v duhu naše ljudske pesmi. Preprosti kakor njegove harmonizacije so tudi njegovi venčki, pri tem pa učinkovito sestavljeni z izrabo kontrastov in hitrostnega momenta. In prav v tej preprostosti tiči glavna sila Kernjakove muzike. O tem sem se prepričal že pred kratkim, ko je zapel na neki prireditvi „Sindikalni kvintet“ njegov venček Juhe, pojdemo v škofčje. V hipu se je izpremenilo dotlej mlačno razpoloženje občinstva, ki je burno zahtevalo ponovitve. Zakaj? Zato, ker se je oglasil napev, ki mu je najbližji in ker so bili glasovi ubrani v harmonijah, ki jih je vajeno.

V narodu se ne more obraniti umetnost, ki nima vrednosti, pravi Kalinin. In res je tako. Umetna glasba je — čeprav hodi svoja pota — tesno povezana z ljudskim ustvarjanjem. Večkrat so se v njenem razvoju pojavljale težnje in struje, ki so jo odtujevale od ljudstva. Toda ko je dosegla odtujitev svoj višek, je sledil povratek k ljudski pesmi. Ljudska pesem je bila vedno tisti zdravilni vrelec, kjer je po zmotah in zablodah našla umetna glasba ozdravljenja, pa tudi novih pobud in novih moči.

Kakor njegovi venčki in harmonizacije tako nosijo tudi njegove izvorne skladbe pečat ljudskosti. Vsebinsko so zelo različne. Nekaj jih je iz osvobodilne vojne: Počiva jezero (partizanska), Šumite gozdovi (z baritonskim solom). V pregnanstvu (baritonski solo), nekaj jih ima domorodni značaj in nas spominjajo na budnice: Spev Koroške (Po naših dolinah spev lep nam doni...)

Koroška zemlja (Rož, Podjuna, Zilja, venec treh dolin...), Naša pesem, Mladini (Oj le zdrani se mladina...), dober del jih pa ima lirično vsebino: Strumam, Luna sije (obe na Prežernovo besedilo), Pesem moji mamici, Bledi mesec, Materina sreča, Ne tožim, Bol srca. Med njimi so samo tri za mešani zbor (Koroška zemlja, Materino sree, Pesem moji mamici), vse druge so za moškega.

V navedenih skladbah uporablja Kernjak bogatejša harmonična sredstva. Tu srečamo tudi sozvočja stranskih stopenj, varljive sklepe in semtertja kakšno alteracijo. Slogovno se opirajo sicer na starejše vzore (Ipavec, Hajdrih, Volarič), imajo pa navzlic temu svojstvene poteze zlasti v melodičnem pogledu. Motivika je vseskozi ljudska; nič ni tujega in izumetničenega, vse je domače in preprosto. Oblikovno so skladbe zakrožene in imajo dvodelno deloma trodelno pesemsko obliko. Med najbolj posrečene spadata: Mladini in Spev Koroške.

Kernjak je samouk. Kako težko je samouku preriti se v zakone harmonije in kontrapunkta, ve najbolje tisti, ki ima z glasbo opravila. Toda kakor povsod tako je tudi tu odločilna dobra volja, želja po znanju in ne v zadnji meri nadarjenost. Brez dvoma mu je pri študiju mnogo koristilo njegovo zborovsko udejstvovanje, kjer se je praktično seznanil z vodenjem glasov in s smiselno uporabo kompozicijskih sredstev. Danes imajo Korošci v Kernjaku verziranega voditelja zborov in pristnega ljudskega skladatelja, nepokvarjenega po tujih vplivih, ki sklada kakor mu sree doleva: preprosto, toda iskreno in domače, ker se zaveda, da na ta način najbolj koristi svojemu narodu.

Direktor:

Adolf Groebming

urednik „Naših zborov“

Stare pripovedke iz Važenberške okolice

Koroški Slovenci hranimo bogato narodno izročilo. Skoraj v vsaki vasi pripovedujejo razne bajke in basni, na žalost pa razun Möderndorfove zbirke „Koroške narodne pripovedke“ nima mo obsežnejšega dela, ki bi se bavilo s tem narodnim blagom. Škoda bi bilo tega bogastva, ki zapada vedno bolj pozabi! Zato bo „Svoboda“ letos temu področju posvetila svojo pozornost, da reši številne pripovedke, basni in običaje, ki bodo sicer zapadle večni pozabi.

Začeli smo s pripovedkami iz Važenberške okolice, ki jih je zbral preprost kmet. Naprošamo vse naše čitatelje, da sledijo temu zgledu in nam pomagajo pri tem važnem delu zbiranja narodnega blaga.

Bilo je v tisti dobi, ko so roparski vitezi že izumrli in njihovi gradovi že razpadli. Danes še se pripoveduje, da je nad Rajnekarjem in nad Zgornjimi Trušnjami bil grad roparskih vitezov. Že v starih časih je namreč tu mimo vodila trgovska cesta, ki je peljala iz Spodnje Štajerske preko Lipice, skozi Trušnje in pod gradovi roparskih vitezov mimo Rajnekarja preko Svinca na Št. Vid, pa tudi proti Starem Dvoru in Brežam na Zgornjo Štajersko. Po tej trgovski cesti so že za časa roparskih vitezov vozili vozniki iz Spodnje Štajerske vino, meso in druge stvari. Tudi krave, takoj imenovane „buzle“, konje, svinje in smrkove kure (Indijanarce) so gonili po tej cesti. Že ob cesti so koroški kupovalci pričakovali te trgovske voznike in jim odkupovali robo. Prav tako so jih pričakovali seveda tudi roparski vitezi, jih napadali in izropali. Zato pa so trgovski vozniki vozili v skupinah in bili oboroženi. To trgovanje je trajalo do najnovejše dobe, dokler ni železnica prevzela vsega prometa. Ko so roparski vitezi že izumrli, so jih še dolgo časa nadomestovali drugi tajni roparji, ki jih nikjer ne manjka.

Ko so gospodovali še graščaki v Sred-

njih Truščah, na Važenberku nad Šmarjetu in drugje, so jim podložniki kmetje morali oddajati desetino in razun tega opravljati na gradu še raboto, bodisi s „svežom“ (z vprego) ali osebno. Pri tem so imeli opraviti predvsem s „fleharji“ (Pfleger), to je z oskrbniki, ki niso imeli v oskrbi samo grajskih polj, temveč vso grajsko upravo in urejevanje zadev z podložniki.

Vsa uprava je bila v rokah teh grajskih oskrbnikov, ki so izrabljali svojo silo nad podložnimi kmeti.

Peklenčič iz ravbarce

V tej dobi pa je živel tudi nek starejši človek po imenu „Peklenčič“. Ta ni bil samo hudodelec, ampak se je govorilo o njem, da je bil tudi „čarovnik“ — copernik. Ta Peklenčič je imel svoj brlog (bunker) v Škoflici v rovu, ki ga še danes imenujejo „ravberca“. Zaradi njegovega hudodelstva je bil zelo nevaren ženskam. Nekega dne mu pride nasproti žena iz Malega Šentvida, ki se je vračala iz Velikovca. Na vprašanje, kje je bila in kaj je kupila, mu žena odvrne, da je bila v Velikovcu in nič ni kupila drugega, kakor za dva krajcarja coklovških žebljov. Peklenčič na to besedo vrže žensko na zobe in ji zabije vse tiste žeblje v meso.

Zaradi njegovega hudodelstva je bil znan daleč naokoli. Posebno pa ime „Peklenčič“. Zato so ga stražniki že dalj časa zasledovali. Trušenjskim stražnikom se je končno posrečilo, da so ga ujeli. Uklenjenega so prignali na grad v Trušnje in na višje povelje od tu v Celovec. Ker pa Peklenčič ni hotel hoditi peš v Celovec, so ga morali naložiti na voz in ga peljati. V Celovcu so vtaknili Peklenčiča v zapor, straža pa se je mirno vrnila na vozu nazaj v Trušnje. Upali so, da bo prihodnji dan Peklenčič postavljen pred sodišče in obsojen na smrt na vešalih. Toda, glej, prišlo je drugače. Dan se je nagnil in storila se je temna noč. V mestnih ulicah in po cestah je postalo že vse tiho

in mirno. Tudi v zaporskih celicah je vse utihnilo.

Naenkrat, meni nič tebi nič, se dvigne Peklenčič z ležišča, gre k vratom celice in jih odpre, kakor bi ne bila zaklenjena; gre do drugih duri in jih prav tako odpre kot prve. Ko drugi ujetniki vidijo, da so odprte duri, se dvignejo tudi oni in gredo za njim do velikih vrat. Kakor prve in druge duri, odpre Peklenčič tudi velika vrata in vsi zginajo v temni noči. Drugi dan se je raznesla novica o Peklenčiču, da so ga ujeli in vtaknili v celovške zapore, po vsej okolici tako, da so o tem že v šent Vidu govorili. Neki gospod, ki se je vračal iz Celovca, je v šent Vidu v gostilni navdušeno pripovedoval novico o Peklenčiču, kako so ga trušenski stražniki ujeli in prepeljali v celovški zapor, da bo obsojen na smrt. Med gosti pa je sedel tujec, ki se je prav tako z gosti pogovarjal in z zanimanjem poslušal novico o Peklenčiču. Tudi natararica je zvesto poslušala novico in takoj hitela v kuhinjo, da jo razodene tudi kuharicam. Medtem tujec izpije iz glaža, ga postavi nazaj na mizo in se, ne da bi od gostov kdo opazil, poslovi ter odide. Ko se natararica spet vrne in vidi, da je glaž že prazen in gost že odšel, gre in vzame glaž, da ga odnese. Pri tem zapazi pod glažom zložen listek, ki ga takoj vzame odvijne in čita. „Bil sem med gosti — Peklenčič.“ Ko to slišijo navzoči gostje takoj drviijo vsi skozi vrata na cesto, a o Peklenčiču ni bilo več ne duha ne sluha. Da je Peklenčič pobegnil iz zapora, še nihče ni vedel. Pač pa je bila že obveščena trušenjska gospoda. V tem času, ko se je to dogajalo, je posestnik Holcar iz šentvidske fare dobil od trušenjske gospode opomin, da mora plačati vse svoje dolgove ali pa bo zarubljen. Drugi dan se Holcar takoj poda v Trušnje, da bi prosil milosti pri fleharju. Toda Holcar prosi oskrbnika zama, da bi mu še podaljšal plačilni rok. Oskrbnik ga ostro zavrne, da je to zadnji rok in da mora plačati tristo goldinarjev, ki jih dolguje, še jutri, sicer bo prišel rubitelj na dom in mu vse premoženje zarubil. Ko Holcar vidi, da pri oskrbniku nič ne opravi, se ves žalosten vrača iz Trušenj proti domu. Ko

hođi čez veliko hrunčovsko gmajno, ki meji tudi na njegovo polje, se je zamislil v svoja mladostna leta, ko se je še kot otrok med hrunčovskimi pastirji igral. Kam je izginila zlata otroška doba brez skrbi in trpljenja? Ko Holcar dvigne glavo in gleda na svoj dom, mu iz oči čez lice tečejo solze ob misli na usodo, ki ga čaka jutrišnji dan. Bil je tako zamisljen, da niti ni opazil, da ga nekdo opazuje. Ko stopi iz gmajne na razpotje, ga na ovinku sreča Peklenčič, ki ga vpraša, zakaj je tako potrtn in objokan. Holcar dvigne glavo in mu odvrne: „Kaj ne bi bil potrtn, ko bom jutri zarubljen in z družino vred postavljen pred vrata“. „Kaj? Zarubljen, zakaj?“ vpraša Peklenčič. Holcar mu pripoveduje, da je bil klican k gospodi v Trušnje, da plača svoj dolg. Ako ga ne plača, bo jutri zarubljen. „Koliko si dolžan?“ ga vpraša Peklenčič. „Tristo goldinarjev“, odvrne Holcar. Peklenčič vzame svojo denarnico in našteje Holcarju tri sto goldinarjev. „Tu imaš in pojdi da plačaš! Če te bodo vprašali, kje si jih dobil, povej, da ti jih je dal Peklenčič. In če te vprašajo, kam je šel, jim reci, da grem v „ravberco“, kjer se bom vlegel in naspal!“

Holcar se je seveda ves radosten in vesel napotil takoj nazaj v Trušnje, da plača svoj dolg. Noge so mu postale tako lahke, da sam ni vedel, kako je tako hitro prišel v Trušnje. Saj je bil komaj poldan, ko je tisti dan že drugič stal pred oskrbnikom.

„Prišel sem, da plačam, kar sem dolžan,“ nagovori oskrbnika in mu našteje tristo goldinarjev. Ves začuden vpraša oskrbnik, kje je tako hitro dobil denar, ko je danes dopoldan še tako tarnal. „Peklenčič mi ga je dal!“ Peklenčič, odvrne oskrbnik, „kje je bil?“ Tam na ovinku na razpotju mi je prišel nasproti in rekel, da gre v „ravberco“, da se tam vleže in nspi, ker je utrujen. „V ravberco je šel? ...“ ponovi oskrbnik in hiti v drugo sobo. Holcar se poslovi in mirno odide. Niti to ga ni skrbelo, na kak način bo moral Peklenčiču denar vrniti. Zadovoljen se poda na svoj dom.

Oskrbnik pa takoj zaukaže sklicati vse stražnike, hlapce in sploh vse moške, kar

jih je bilo v Trušnjah, da ulovijo Peklenčiča. Tudi oskrbnik je šel zraven, tako da v gradu ni ostalo žive duše doma. Peš jo udarijo mimo Važenberka in čez šent-Lenart v Škoflino, ki jo obkolijo, da bi jim Peklenčič ne bi mogel zleteti. Iščejo in iščejo, — pa zaman! Peklenčiča ni nikjer! Od vseh strani so se že znašli, toda Peklenčiča so zaman iskali. Peklenčiča ni bilo nikjer!

Noč se je že storila in bilo je treba misliti na vrnitev.

Ko se oskrbnik z gospodo vrne v grad, opazi, da so v vseh sobah duri odprte, ki so jih pred odhodom zaklenili. Ko oskrbnik nadalje opazi, da ni nikjer denarja, zavpije na glas: „Medtem ko smo Peklenčiča iskali v ravberci, je vlomil v grad in nam pokradel ves denar.“ Tudi ta novica se je hitro raznesla. Zaradi tega je na vseh gradovih gosposka sklenila, da znova zasleduje Peklenčiča. Hkrati so sklenili, da ga, čim ga ujamejo, takoj zaprejo v leseno kletko (mi pravimo kotec) in obesijo nad zemljo. Končno se je škofjivorskim stražnikom posrečilo, da so ujeli Peklenčiča in ga zaprli v pripravljeni kotec, ki je bil obešen na veji nekega drevesa tako visoko, da Peklenčič sploh ni segel do zemlje. Bil je vroč dan, sonce je žgalo Peklenčiča, on pa si ni mogel pomagati, ker ni imel dotike z zemljo. Stražniki pa so čakali na odločitev iz Celovca, kaj bodo z njim naredili.

Med tem časom pa pride neka ženska mimo in vidi, kako je ujetniku vroče. Ujetnik prosi žensko, da mu da malo zemlje, da se z njo pohladi. Ženska ga takoj uboga, zagradi pest zemlje in jo vtakne ujetniku v kotec. Ujetnik se takoj z zemljo potrosi in kotec se je odprl. Peklenčič pa je bil spet prost. Gospoda je uvidela, da s Peklenčičom nič ne opravi in ga je v bodoče pustila pri miru.

Trušnjski gospod je imel sedem parov volov. Nekega dne zaukaže gospod svojim hlapcem, da zaprežejo vseh sedem parov volov in grejo na oranje. Gospod pa gre na cesto in se sprehajata in nazaj in opazuje, kako hlapci orajo. Na enkrat pa mu pride nasproti

dobro znani Peklenčič. Gospod ga nagovori: „No, če si ti tako moder, pa naredi, da bo vseh sedem parov volov na enkrat obstalo.“ Pa res, šest parov volov je takoj obstalo, sedmi pa ne. Gospod vpraša Peklenčiča: „Zakaj pa sedmi par ni obstal.“ On odvrne: „Zato, ker ma sramšovo vprego“. Aha, si je mislil gospod sam pri sebi: Zdaj te imam! S sramšovim lesom si nič ne moreš pomagati. Gospod takoj hiti v grad k oskrbniku in mu pripoveduje, kaj se je ravno na cesti s Peklenčičom pogovarjal. Napravili so zdaj kotec iz sramšovega lesa, zasledovali Peklenčiča in ga ujeli in zaprli v kotec, ki je bil iz sramšovega lesa. Tedaj je Peklenčič uvidel, da se je sam izdal in da se ne more več rešiti. Prepeljali so ga v Celovec, da bo tam obsojen na smrt in usmrčen na vešalih. Preden pride pod vešala, da bo obešen, pokliče svojo mater, da bo pri njegovi smrti navzoča. Drugi dan peljejo Peklenčiča k vešalom da ga obesijo. Ko se postavijo pod vislice, ki so mu bile namenjene, želi Peklenčič še spregovoriti svoje zadnje besede. Rablji dovolijo njegovi želji. Najprej pokliče svojo mater in ji pove, da je ona kriva tega, da danes stoji pod vislicami. Nato nadaljuje, da samo tri stvari obžaluje in sicer: da je prvokrat ukradel šivanko in jo prinesel mami, ki je namesto, da bi ga kaznovala, zahtevala; „zdaj pa mi prinesi še nitke, da bom šivala!“ Drugič: da je neki malenšentvidski bajtarci ukradel pisker kozjega masla, da je morala celo zimo brez maščobe živeti. Tretjo, kar najbolj obžalujem, je, da sem v kapelških gorah pomagal dveh zločincema razkosati neko nosečo žensko. Prosila je za božjo milost da naj jo pustimo pri miru; jaz bi jo še izpustil toda ona dva nista hotela. Lotili smo se je in živo raztelesili, da dobimo rokico od dvojčkov. Pa glejte, res bili sta dve deklici in držali rokice proseč. To me je tako ganilo, da kaj takega nikdar nisem več storil. Ko je vse to izpregovoril, se je voljno dal obesiti.

P r i p o m b a : Nekdanji roparji so rabili rokice nedolžnih otročičev, ki so

jih dobili iz maternega telesa za to, da bi jih pri njihovih vlomih in zločinih nihče ne opazil. Rokce pa so morale biti od fanta, dekliške niso veljale. Med majhne prste teh rokic so tatovi nato nataknili sveče in jih prižgali, pri tem pa opazovali, koliko sveč ni hotelo goreti. Koli-

ko sveč ni gorelo, toliko ljudi pri hiši je budnih, so prerokovale ročice. In ti ljudje roparje lahko zaslutijo. Če pa so vse sveče gorele, je znamenje, da pri hiši vsi ljudje spijo. V tem primeru so v hišo vlomili in pokradli vse, kar se je dalo.

POROČILA

Prežikov Voranc: „Solzice“

Založba „Mladinska knjiga“ v Ljubljani je izdala preteklo leto v visoki nakladi 45.000 izvodov drobno knjižico slovenskega pisatelja in realista Prežihovega Voranca, ki nosi ime „Solzice“ in je v prvi vrsti namenjena slovenski mladini. Knjigo je umetniško opremil in ilustriral tekste z živimi slikami akademski slikar France Mihelič. Uvod pa je v pristržnih besedah napisal malo pred svojo smrtjo ljudski pesnik in veliki umetnik slovenske besede Oton Župančič.

„Solzice“ smo dobili tudi na Koroškem skupno s knjižnim darom Mohorjeve družbe v Celju in kalendarjem Slovenske Koroške. Gotovo smo jih vsi veseli, saj se nam prav v tej knjižici odkriva z vso resničnostjo trdo življenje koroških gorskih kmetov in najemnikov, ki se morajo boriti za svoj borni kruh, hkrati pa se postaviti v bran proti izkoriščevalskim tujim veleposestnikom in tovarnarjem.

Že takoj v prvi črtici, po kateri je imenovana tudi knjiga, nam pisatelj opisuje svojo mladost v koroških Kotljah. Kakor vsi otroci, tako je živel tudi on v velikem strahu pred peklom in strahovi. Temna globača, ki so ji rekali Pekel in kjer je pasel živino, ga je navdajala z grozo, kljub temu pa je premagal svojo bojazen, ko si je mati zaželela solzic, ki so rasle edino v tej globači: skrivoma se je izmuznil iz domače hiše

ter odšel, tresoč se od strahu, v Pekel in zmagoslavni vzklik: „Mati, mati... solzice...“ ob vrnitvi priča, kako je ponosen, ko je njegova ljubezen do matere zmagala nad strahovi.

O razliki med bogatimi in revnimi družinami nam pripoveduje črtica „Tri pisanke“, hkrati pa nas povede v čase srečne in brezskrbne mladosti, ko smo se veselili velikonočnih daril.

V zgodnji mladosti se je otrokom gorskih kmetov že zahotelo v dolino, v daljni širni svet, ki jih je vedno bolj vabil. Črtica „Nagrada“ nam opisuje, kako sta otroka najemnika in drvarja kaj kmalu spoznala krivice sveta, predvsem krivico, ki jo je delal gospodar iz doline najemniški družini. Prvič v življenju sta spoznala laž, ko je prišel gospodar na obračun k očetu ter ga po krivici opravil ob zasluženem plačo. Iz tega spoznanja pa je vedno bolj rasel srd in sovraštvo do vse gospode, ki prebiva v dolini in ki skuša delavca zadovoljiti z besedami: „Boga zahvalite, da sploh lahko živite!“ Vedno bolj silno je raslo hrepeneње po svetu in mali Anej hoče v besedah: grem v dolino! izraziti svoje prepričanje, da bo našel v svetu bolj pravične gospodarje in bolj pravično življenje.

Prebivalci gorskih kmetij so že od rane mladosti mrzili in sovražili tovarniške delavce, ki „so se ponašali s srebrnimi verižicami“, nam pove pisatelj v črtici „Prvi maj“:

Niso se pa še zavedali, da povzročajo ta spor njihovi skupni izkoriščevalci, ki so se mogli bogatiti na račun žuljev kmeta in delavca samo tako dolgo, dokler sta si bila ta dva sovražnika. Prvi maj, ki so ga praznovali v času kapitalističnega gospodarstva samo najbolj zavedni delavci, pa je odprl oči tudi gorskim prebivalcem in od takrat se niso več bali lovarne, niso več sovražili tovarniških delavcev, temveč so poslali njihovi tovariši in soborci v težki borbi proti skupnemu sovražniku — izkoriščevalcu, v borbi za boljše življenje za delavca kakor tudi za kmeta.

Težko življenje delavcev in kmetov nam opisuje pisatelj tudi v črtici „Višja matematika“, ko nam nazorno slika vrvenje okoli rudnika, kjer delo nikdar ne preneha, zaslužek pa kljub temu ne zadostuje za človeka vredno življenje. Že kot šolar spozna sin rudniškega delavca, da bo moral iskati zaslužek in komaj čaka dneva, ko bo odrasel šoli, ker žele takrat bo mogel pomagati družini.

„Dobro jutro“ je naslov črtice, s katero nam pisatelj opisuje takratne dvojezične šole, v katerih je šolar postal človek žele takrat, ko je znal nemščino. Te šole se tudi do danes še niso prav nič spremenile, tudi danes poučujejo na njih izrazili sovražniki slovenskega naroda. Kako daleč privede taka vzgoja, nam pripoveduje pisatelj sam, ko je kot sin zavednih Slovencev pozdravil tujca v nemškem jeziku in mu je isti odgovoril s slovenskim pozdravom. Tudi mi, predvsem pa naša mladina, bi morali priseči s pisateljem vred: „Moj rod, nikdar v življenju te ne bom izdal . . .!“

Koliko je vredno pravo tovarištvo, nam slika pisatelj v črtici „Potolčeni kramoh“, ko je s še prej preziranim sošolcem sklenil prijateljstvo in mu kol zvest tovariš stal vedno ob strani ter ga branil pred iz-

življanjem in zapostavljanjem s strani drugih.

Tudi s črtico „Bolečina“ nam hoče prikazati neljudske, neživiljenjske in potujčevalne šole, kjer učitelj ni našel niti ni iskal poti do otroških src. Tako je med šolsko mladino rasel strah pred šolo, pričeli so jo mrziti in sovražiti, kar nam pisatelj najbolj slikovito pove z besedami: „Oh mati, zakaj ni pogorela šola...?“, ko je s briha opazoval požar v dolini, kjer je razen šole pogorela docela vsa vas. Ta črtica je ena sama obsojba neživiljenjske ustanove, ki jo še danes poznamo pod imenom „utrakvistična šola“.

Posebno slikovito pa vstaja pred nami strah pomanjkanja, bede in revščine iz črtice „Levi devžej“, kjer nam pisatelj opisuje usodo sosedove družine. Ali ne romajo tudi danes take „pike“ od hiše do hiše, predvsem v mestih, ki jih je brezposelnost spravila na cesto in so prisiljene, da si pri dobrih ljudeh izprosijo svoj kruh? Hkrati pa nam slika v črtici tudi dobroto in radodarnost enako revnih ljudi, ki so samo toliko na boljšem, da imajo svoj vsakdanji kruh, kljub temu pa iz sreča radi pomagajo svojim sosedom, čeprav si morajo sami odtrgati od usla.

Ni lahko za šolarja pisati svoje prvo pismo, tako se je godilo tudi našemu pisatelju, ko je pisal bratu v Celovec, in opisuje vse težkoče v črtici „Prvo pismo“. Bolj resnično in življenjsko ni mogoče opisati okornosti šolarjeve roke, v kateri se trese pero in kaplja črnilo na papir. — Nič manj psihološko po je popisana v tem „Prvem pismu“ naša slovenska mati, ki zlije vso ljubezen v pismo svojemu sinu, ki živi v tujini. In kako mogočno vstane pred nami slika očeta — odločnega moža, kakršen bi moral biti vsak naš slovenski oče in mož, neizprosen v svoji odločnosti, ko se poteguje za svoj in svojega naroda pravico, enakopravnost in svobodo.

Še enkrat nas pisatelj povede v

trdo življenje gorskih kmetov, ko v črtici „Ajdovo strnišče“ pripoveduje o babici, ki je sama žela ajdo, čeprav so ji že potekali njeni zadnji dnevi. Trdo in naporno delo do zadnjega dihaja, to je usoda kmeta in delavca v kapitalistični družbi.

*
Črtica za črtico nas povede skozi življenje kmečkega ljudstva visoko v hribih in tako so „Solzice“ ena sama slika trde ter neizprosne usode delovnega človeka, ki se mora od jutra do mraka, od rane mladosti do hladnega groba boriti za svoje življenje z ljudmi, ki jih opisuje pisatelj v svoji knjigi, knjigi odločnega boja z naravo in ljudmi, z nerodovito zemljo in izkoriščevalci. Iz te zemlje pa rasejo ljudje, trdi kot je trda zemlja, toda značajni, pošteni in dobrega srca, kot je pisatelj sam, ki je preživel svoja mlada leta na tej zemlji, jo ljubil in spoštoval, se ra-

doval nad njeno naravno lepoto in bil zrasel z vsem, kar ga je obdajalo in kar je občutil, kot da je vse to del njega samega in zato tudi pravi: „Zdelo se mi je, da včasih gledam samega sebe.“

Samo iz te velike in neizmerne ljubezni do rodne zemlje, do svojih ljudi in svojega rodu se je mogel roditi pisatelj, ki nam je napisal „Solzice“, knjigo, ki je naša, našega kmeta in delavca, našega slovenskega naroda. Knjigo trpljenja, pomanjkanja in bede, hkrati pa silne življenjske volje — knjigo življenja.

Zato bodo „Solzice“ tudi dobrodošle v sleherni naši hiši, sleherni naši družini, saj so kratek odraz našega življenja, popolna slika našega slovenskega koroškega delovnega ljudstva v borbi za socialne in nacionalne pravice.

Rado

DVA KNJIŽNA DAROVA

Pred novim letom sta prišla med naše ljudi dva knjižna darova. Kakor lani je tudi letos Slovenska prosvetna zveza hkrati s pošiljko mohorjevih knjig vsenarodne Družbe Sv. Mohorja v Celju poslala svoj knjižni dar med naše ljudi. Ta knjižni dar je letos tako bogat in tako poceni, da so ga naši ljudje povsod sprejeli z največjim veseljem.

„Koledar Slovenske Koroške“ v založbi Slovenske prosvetne zveze se je že v zadnjih dveh letih tako udomačil po naših hišah, da so ga vsi naši ljudje nestrpnost pričakovali. Pa je tudi bogat in lep. V resnici koledar „Slovenske Koroške“, ki nas seznani s kulturnimi, političnimi in gospodarskimi problemi našega zapostavljenega človeka. Hkrati nam pokaže življenje in velike uspehe naših bratov v Jugoslaviji in še prav posebno delo in življenje slovenskega ljudstva, katerega del smo mi. V leposlovnih člankih nam govorijo stari pisatelji pa tudi pisci novejših dobe. Toda ne bi bil po-

poln Koledar Slovenske Koroške, da ne bi nas povezal s komaj pretoklo težko dobo, ko je naš narod v partizanski borbi pokazal svoje veličastno junaštvo. Pri tem junaštvu nas ni strah ob ugotovitvah, kako krivično so pred 30 leti s plebiscitom mešetarili z našo usodo. Tudi pariška kupčija nas ne more uničiti, če gledamo na veličastne žrtve Rojakove in Mičejeve družine v št. Vidu v Podjuni in na junaško borbo in trpljenje Bojeve čete na Svinški planini!

Domači pisatelji nas popeljejo še na naše planine, v čudoviti svet naših domačih gora, pa tudi v s pesmijo prepleteno okolico škofič, da zaživi pred nami vsa lepa naša domovina, pred katero se razblinijo celo sanje o bogati Ameriki.

Praktični gospodarski nasveti na koncu koledarja pa so dragocen pripomoček našemu kmetu pri gospodarskem delu skozi leto.

Koledar je bogato opremljen z lepimi slikami in ima dobro čitljiv tisk; le ma-

lenkostne tiskovne napake nam povejo, da je moral iziti v tujini.

Mohorjeva knjižica 126 prinaša za leto 1949 izbor črtic „Iz bojev za osvoboditev“.

Bogomir Magajna, Miško Kranjec, Prežihov Voranc, Ciril Kosmač in drugi nam pripovedujejo utrinke iz narodnoosvobodilne borbe, ki so resnična epopeja našega naroda v tem težkem času. Človek vedno znova odpiraš knjigo in jo prebiraš, da se diviš junakom, ki ne poznajo sebe temveč imajo samo en cilj, da bi osvobodili svoje ljudstvo. Koliko Markov in Bingolov je dal naš narod v tem najstrašnejšem času! V tem izboru jim je postavljen spomenik, ki nas kakor spomeniki na partizanskih grobovih opominja, da se v hvaležnosti klanjamo vsem, posebno pa naši mladini, da ob teh zgledih raste in se izpopolnjuje in spoznava potrebo žrtve za veliko stvar narodne svobode.

Mohorjeva knjižica 126 pa je hkrati najlepši odgovor vsem klevetnikom, ki trdijo, da Mohorjeva družba v Celju ne obstoja več in hočejo na ta način dobiti legitimacijo za svoje razbijaštvo v do sedaj notni slovenski kulturni dejavnosti.

Naslednje knjige knjižnega daru pa so bili veseli posebno naši kmetje in sadjarji; saj jim bo bogat priročnik za sadjarstvo, ki je pri nas na žalost še močno zanemarjeno, ki pa bi predstavljalo, kakor so pokazale sadne razstave v zadnjem letu, lahko tehten gospodarski pribojšek našemu ogroženemu kmetijstvu.

Drugi knjižni dar so knjige celovške Mohorjeve družbe

Naše stališče do celovške Mohorjeve družbe je jasno. S svojim nastopom in delom hoče nas koroške Slovence tudi kulturno ločiti od matičnega naroda in tukaj na Koroškem ustvariti posebno koroško slovensko kulturo, ki je nikdar ni bilo in je tudi nikdar ne bo.

Knjige, ki jih pošilja med naše ljudstvo so tudi jasen odraz te njene name-re. Ob koledarju, ki ima res lep ovoj, se vprašamo, ali je to koledar celovške Mo-

horjeve družbe ali pa koledar tržaških izkoreninjencev, ki ovirajo itak težko borbo slovenskih ljudskih množic na Svobodnem tržaškem ozemlju. Vse kaže, da so izdajatelji hoteli s tem pokazati svoje lastne načrte in mislijo, da jim bo naše zavedno verno ljudstvo nasledlo. Toda ni malo primerov, da so majali tudi globodo verni naši ljudje ob slikah „Vladik Slovincem“, ki najbolj očitno kažejo vso tragedijo razkosanosti slovenskega ozemlja, ki so jo povzročili imperialistični mogotci, katere, kakor slike jasno kažejo, pridno podpira na žalost tudi cerkev. Prav slike „Vladik Slovincem“ zgovorno podbijajo trditev, da je „katoliška cerkev bila ves čas mednarodna in nadnarodna“ kakor je zapisano v članku „Med zahodom in vzhodom“, in kažejo, da se cerkev ni prav nič naučila iz zgodovine in dela danes iste napake „kot jih je za življenja Sv. Metoda“.

Poleg člankov o svetem letu prinaša koledar še razne druge razprave, po večini zabeljene z napadi proti naprednim idejam. Najboljši je članek župnika Tomaža Holmarja „Jakob Petelin — Galus“, ki nam prikazuje tega velikega slovenskega mojstra in umetnika na polju glasbe. Ta članek je najlepši odgovor hlapčevski miselnosti in čutu manjvednosti, ki se kot rdeča nit vlečeta docela skozi vse članke koledarja in najbolj jasno prideta do izraza v članku „Pojmo“, kjer izvemo, da smo lahko ponosni na svojo pesem, ker ji tudi „tujci dajejo la-skavo priznanje“.

Človek je ob prebiranju koledarja le še bolj prepričan, da krogu okoli celovške Mohorjeve družbe ni za slovenske kulturne interese temveč predvsem le za interese njihovih Slovincem sovražnih prišepetovalcev in naredbodajalcev.

Večernice, ki jih je letos izdala celovska Mohorjeva družba, prinašajo zgodovinsko povest „Puntar Matjaž“ in nosijo številko 99. Človek je navdušen nad upornikom Matjažem in bi samo želeli, da bi celovška Mohorjeva družba imela vsaj malo tega uporniškega duha. Tedaj ne bi tako nestvarno blatila velikih ustvaritev in velikega kulturnega razmaha v svobo-

dni domovini kakor to dela v svojem koledarju. Zdi se, da je prav v tem najbolj očitna razlika med celjsko in celovško Mohorjevo družbo. Celjska nam v svojem 126. zvezku prikazuje puntarje junake današnjih dni in nam kaže pot v lepšo bodočnost, celovška pa nam v svojem 99. zvezku prikazuje puntarja v zgodovini, ki ga v sodobnosti z vsem svojim de-

lom odklanjajo in obsojajo. Na žalost se zelo močno občuti, da je ta danes čudovito aktivna Družba teh 27 let, ko je vse narodna Družba sv. Mohorja v Celju vestno vršila svoje kulturno poslanstvo med slovenskim narodom, spala in predvsem prespala najtežjo in hkrati najveličastnejšo dobo slovenskega naroda. Letošnje njene Mohorjeve so jasen dokaz zato.

PROSVETA NA VASI

Ne sicer tako kakor druga leta, toda vseeno precej živahno je bilo naše prosvetno življenje ob praznikih. Številna društva so nastopila na odru in pokazala svoje znanje. Prav te prireditve so pokazale, da so nekdanje improvizacije morale dati mesto dobro pripravljenim nastopom. Tu pa je tudi en vzrok, da ni več toliko prireditev kot neposredno po vojni. Dobro pripravljene prireditve zahtevajo več truda in predvsem več časa.

Še nekaj smo lahko opazili ob prazniških prireditvah: da se je gledanje naših prosvetnih društev poglobilo in da polagajo prosvetaši večjo važnost na vsebino iger kakor nekdanj. In to je nadvse razveseljivo! Tu je tudi najučinkovitejši odgovor vsem onim zaskrbljencem za slovensko kulturo na Koroškem, ki se bojijo današnjega razvoja v slovenskem prosvetnem življenju. Naj so brez strahu in naj raje vplivajo na svoje „prijatelje“, da svojim prireditvam dajo globljo vsebino.

Toda prosvetno delo na vasi se ne izraža samo v javnih nastopih; prvotni namen resnične ljudske prosvete je, da vzgaja in izobrazuje človeka in mu pri tej izobrazbi pomaga in nudi sredstva. Slovenska prosvetna zveza se je tej nalogi oddolžila z bogatim knjižnim darom, ki ga je tudi pred prazniki poslala na naše vasi. Ta knjižni dar je tako poceni, da si ga je lahko nabavil sle-

herni naš človek. Zavedati se moramo, da je to visoko kulturno delo! Ali si moremo predstavljati boljšega prosvetnega aktivista kot dobro knjigo, ki stopi v vsako hišo in do vsakega človeka. Po njej govorijo našemu človeku naši pisatelji in spet raste po naših vaseh spoznanje globokega kulturnega bogastva našega naroda in s tem narodna zavest. V Prežihovih „Solzicah“ imamo najlepši primer narodne in človečanske vzgoje mladega človeka, najlepši primer resnične prosvete na vasi.

Pri prosveti na vasi pa ne smemo pozabiti občnih zborov naših društev. Ko polagajo račune o svojem delu in ugotavljajo težkoče, s katerimi se morajo boriti, vedno spet slišimo obsodbo vseh onih, ki hočejo zanesti razdor tudi v naše prosvetne vrste in tukaj na Koroškem gojiti posebno koroško slovensko kulturo. Ni ga občnega zbora na naši vasi, kjer ne bi brez izjeme vsi, stari in mladi naši prosvetaši, poudarjali nujnost kulturne povezave z matičnim narodom v domovini. To spoznanje se utrjuje tembolj, čimbolj so razbijači na delu, da bi se vrinili tudi v naše prosvetne organizacije in usmerjali prosveto na vasi v duhu manjvrednosti in hlapčevske udanosti. Toda ne bodo uspeli, ker hlapci delajo le na povelje, samozavestni boreci pa odklanjajo odvisnost od Hurdesovih prosvetašev,

Simon Gregorčič:

SOČI

Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte temne srd ne moti:
krasna si, hči planin!
Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine;
in jasna si ko gorski zrak
in glasna si, ko spev krepak
planinske je mladine:
krasna si, hči planin!
Rad gledam ti v valove bodre,
valove te zelenomodre:
temna zelen planinskih trav
in vedra višnjevnost višav
lepo se v njih je zlila;
na rosah sinjega neba,
na rosah zelenih gora
lepoto to si pila:
krasna si, hči planin!
Ti meni si predraga znanka!
Ko z gorskih prišumiš dobrav,
od doma se mi zdiš poslanka,
nesoča mnog mi ljub pozdrav:
Bog sprimi te tu sred planjav!
Kako glasno, ljubo šumljaš,
kako čvrsto, krepko skakljaš,
ko sred gora še pot imaš!
A ko pridereš na ravnine,
zakaj te živa radost mine?
Kaj trudno ležeš in počasi,

zakaj so tožni tvoji glasi?
Težko se ločiš od hribov,
zibelke tvojega valovanja?
Mar veš, da tečeš lik grobov,
grobov slovenskega domovja?
Obojno bol pač tu trpiš!
V tej boli tožnja in počasna,
ogromna solza se mi zdiš,
a še koš solza — krasna!

Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte divje srd ne moti!
Pa oh, siroti tebi žuga
vihar grozan, vihar strašan;
prihrumel z gorkega bo juga,
divjal čez plodno bo ravan,
ki tvoja jo napaja struga —
gorje, da daleč ni ta dan!
Nad tabo jasen bo oblok,
krog tebe pa svinčena toča
in dež krvav in solz potok
in blisk in grom, oh, bitva vroča!
To sekla bridka bodo jekla
in ti mi boš krvava tekla:
kri naša te pojila bo,
sovražna te kalila bo!
Takrač se spomni, bistra Soča,
kar gorko ti srce naroča:
kar bode shranjenih voda
v oblakih tvojega neba,
kar vode v cvetnih je ravninah,
kar bode v cvetnih je ravninah,
lačas pridrvi vse na dan,
narasti, vzkipi v tok strašan!
Ne stiskaj v meje se bregov,
srdita čez branove stopi
ter tujce, zemlje lačne, utopi
na dno razpenjenih valov!

VSEBINA:

Načelne ugotovitve k protislovenski politiki	
knezoškofijskega ordinariata	— — — — 2
Slovensko kulturno življenje od reformacije	
do 1848, France Uršič	— — — — 6
Med tržaškimi brati, Tonči Schlapper	— — — — 17
Skladateljsko delo Pavla Kernjaka	
Adolf Groebning	— — — — 21
Stare pripovedke iz Važenberške okolice	— — — — 23
Poročila	— — — — 26
Prosveta na vasi	— — — — 30

Izdajatelj, lastnik in založnik: Slovenska prosvetna zveza v Celovcu
— Ureja: Uredniški odbor — Odgovorni urednik: Dr. Franci Zwitter
Celovec, Gasometergasse 10 — Rokopisi naj se pošiljajo na naslov:
Slovenska prosvetna zveza, Celovec, Gasometergasse 10 — Uprava:
Celovec, Gasometergasse 10 — Čekovni račun št. 94.973 — Tiska:
Robitschek & Co., Dunaj VIII, Hernalsengürtel 20

